

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

I.

Prva izprehajališča in prvi javni nasadi v Ljubljani.¹⁾

Qotovo slovi Ljubljana po pravici zaradi mnogih lepih izprehajališč in javnih nasadov v mestu samem, pa tudi v njega okolici. Ni dosti mest v Avstriji, ki bi v tem pogledu presežala Ljubljano: »Zvezda«, »Latermanov²⁾ drevored« in »Tivolski gozdič« so prava dika modernega mesta, in celó taki tujci, ki so videli že nekaj svetá, jedini so v tem, da so ljubljanski nasadi res jako lepi. Pričetka so primeroma mladega, zakaj nastali so šele v tem stoletji; tudi po »Tivolskem gozdiču« so naredili pota šele zadnje čase. Stari Ljubljančani, recimo naši predniki pred sto leti, niso uživali še nobene teh prijetnostij. Če so se hoteli naužiti čistega zdravega zraka, hoditi so morali daleč iz zatohlega mesta, opasanega z debelim zidovjem.

Toda, ali niso imeli v mestu ali vsaj zunaj mesta, vendar ne predaleč od njega, res prav nič zelenega, nobene sence, v katero bi bili lahko ubežali poletni vročini? — Pač, imeli so jih, ali ta javna izprehajališča so bila jako oskromna. Cenjeni naš zgodovinar pl. Radics jih je navédel v »Ljubljanskem Zvonu« leta 1886. str. 626.—630. Bogata gospóda je imela seveda velike svoje vrtove blizu mesta, kjer se je zbirala o prilikah, toda ljudstvu ti vrtovi niso bili pristopni. Ali

¹⁾ Podatki so vzeti iz aktov ljubljanskega mestnega arhiva.

²⁾ Krištof Lattermann je bil sin avstrijskega fml. Frančiška Lattermanna, katerega je cesar leta 1792. zaradi njegovih zaslug pobaronil. Porojen je bil naš Lattermann na Moravskem v Olomuci leta 1753. Trinajstletnega dečka ga je poslal oče v kadetsko šolo. Prvikrat se je odlikoval kot 25leten stotnik v pruski vojski, sósebnó pa se je kot major izkazal leta 1789. pri obleganji Belega Grada pod poveljstvom Lavdonovim. V francoskih vojskah si je prislužil odliko za odliko, leta 1799. celo najvišji vojaški red Marije Terezije. V bitki pri Marengi je bil takó hudo ranjen, da je moral iti leta 1805. v pokoj; prej pa ga je cesar še imenoval za feldmaršallajtenanta. Toda tedanji hudi časi ga niso pustili v miru; prevzeti je moral sedaj to sedaj óno častno mesto, sedaj na Češkem, sedaj na Hrvaškem, sedaj zopet na Dunaji samem. Imenovan je bil za feldzeugmeistra, dné 3. septembra leta 1813. pa za začasnega guvernerja ilirskega. Po odhodu iz naše dežele ga je cesar le kár obsipal s častmi in ga dne 2. julija leta 1833. naredil za najvišjega vojaškega dostojanstvenika, za feldmaršala. Umril je dve leti zatem, leta 1835., v triinosemdesetem letu svoje dóbe, ko je 70 let zvesto služil svojega cesarja. (Mittheil. d. hist. Ver. für Krain. 1855. p. 7.)

še izmed teh sta od Valvasorjevih časov pa do konca minulega stoletja izginila dva gotovo najlepših, vrt kneza Eggenberga in kneza Turjaškega: na njiju mestu stoji danes uršulinski samostan s cerkvijo, in za njimi se razteza veliki samostanski vrt. Če izvzamemo izprehajališče v hrastovih in bukovih sencah ljubljanskega Gradú, na severnem pobočji, obrnjenem proti Vélíkememu trgu, to ni imela Ljubljana pred sto leti v svojem ozidji niti jednega javnega nasada. Toda še to izprehajališče, do katerega si prišel po Študentovskih ulicah ali po Rebri, gotovo ni bilo kaj vabno, ker je držalo pod starimi, neprijaznimi zidovi ljubljanskega Gradú.¹⁾ Tiste poti z ovinki, ki drži - danes po Študentovskih ulicah na Grad, namreč takrat še ni bilo, ampak naredila se je tudi šele v tem stoletji. Pred sto leti celó že več ni bilo óne znamenite lipe na Starem trgu, pod katero je z drugimi Ljubljančankami vred plesala nesrečna Prešérnova Uršika. Posekali so jo že v XVII. stoletji, ker je bila trhla in vsa črviva.

Taka je bila s senco v mestu. Toda précej zunaj mesta so bila tri izprehajališča, pristopna vsakomur: Prule, Cojzov vrt in Lepi pot v Gradišči, če ni sicer tudi »Lepi pot« spadal k Cojzovemu vrtu in ni bil le del njegov. Cojzov vrt je bil, če se ne motim, tam, kjer je danes vrt in hiša št. 20. na oglu Rimske in Tržaške ceste.

Prule so bile za izprehajališče prav pripravne; bile so blizu mesta in so dajale tudi nekoliko sence, zakaj oba brega Ljubljanice, levi in desni, bila sta od Ljubljane prav góri do Vrhniike kakih 10—12 seznjev na široko obsajena s hrastovino in vrbami.²⁾ Seveda se ti nasadi niso napravili ljubljanskim izprehajalcem na ljubo, ampak le čolnarjem v prid, da so varovali viharjev ladje in čolne, plavajoče po Ljubljani. Paziti nanj in ga iz nova zasajati je bila dolžnost čolnarske zadruge. V ta gozdič, ki je sezal do Žabjeka, do takó zvanih Vodnih vrat, zahajali so Ljubljančani radi že v XVI. in XVII. stoletji in se tu razveseljevali.³⁾ Ko pa so napravili Gruberjev prekop, tedaj se je to izprehajališče polagoma opustilo, kar je prav umevno, če pomislimo, da so bile Prule sicer le dobre, mastne senožeti bogatih Ljubljančanov.

Protí koncu stoletja so hodili izprehajalci rajši drugam, na Cojzov vrt, ki ga je Cojz kupil od grofa Turjaškega. Dokler je bil vrt Tur-

¹⁾ To je tista neprijazna, danes že kár opuščena pot nad vrtovi Vélíkega trga, za katero celó marsikateri Ljubljančan ne vé.

²⁾ Hoff, Gemälde v. Krain I., 82. in „Mittheil. des Musealv.“ 1892., p. 81.

³⁾ „Ljublj. Zvon“, 1886., l. c. Na Bregu in na sedanjem Šentjakobskem nasipu pa po mojih mislih ni bilo drevoredov.

jaški, bil je ljudstvu najbrže nepristopen. Cojz pa ga je odprl vsem ljudem. Vrt ta je bil vsekakor velik, zakaj v njem so bili drevoredi, po katerih so se vozili celó s kočijami; vršile so se na njem tudi ljudske veselice. Ko je potovala n. pr. leta 1790. princezinja Elizabeta iz Inomosta skozi Ljubljano, peljala se je na izprehod tudi v Cojzov vrt¹⁾ in ko jo je leta 1802. zopet privédla pot v Ljubljano, napravil ji je častniški zbor na Cojzovem vrtu veselico s turško godbo.²⁾

Da Ljubljančani minulega stoletja niso imeli v mestu prav nič javnih nasadov, prihajalo je odtod, ker je bila v obzidanem mestu tesna za prostor. Na napravo javnih nasadov so mogli misliti šele potem, ko so jeli konci minulega stoletja podirati mestno ozidje in njega stolpe. V aktih se na mnogih krajih naglaša, da so cesarske gosposke ukazale magistratu to podiranje zlasti iz zdravstvenih oziróv, zató, da bi dobilo mesto več svetlobe in da bi lože dohajal zdravi, čisti zrak. Ker so bile stare in takrat že nepotrebne utrditve temu na poti, ukazala jih je gosposka podreti. Že précej tedaj so se Ljubljančani posvetovali o napravi javnih nasadov, toda prišle so nesrečne francoske vojske in požrle ves denar, ki bi se bil sicer lahko potrosil v take namene. Takó se je zgodilo, da so prvi nasadi v Ljubljani nastali šele v francoski dóbi.

I. Vrt za škofijo.

Prvi tak nasad je bil zadi za škofijo. Malone prav do konca minulega stoletja je bil desni breg Ljubljaničin od Špitalskega do sedanjega Mesarskega mostú ves zadelan z mestnim ozidjem (proti Ljubljani) in z raznimi stavbami, namenjenimi trgovini. Na sedanjem »Sadnem trgu« je stala tik Ljubljaniče vrsta mesnic, ki so bile zajedno klavnice, kar se je čutilo sosebno poleti. Toda iz več vzrokov se Ljubljančani niso dosti spotikali ob njih; prvič se te mesnice in klavnice niso videle niti s Špitalskega mostú niti iz Špitalskih ulic; s Špitalskega mostú zató ne, ker so stale na njem ob levi in desni stráni kramarske lope, iz Špitalskih ulic pa zató ne, ker so stala konci mostú stara Špitalska vrata in zapirala pot na breg. Kdor je hotel do mesnic, moral je po ovinkih okolo meščanskega špitala skozi Lingarjeve ulice. Drugič pa tudi v njih bližini ni bilo takih gospodarjev, katerih beseda bi bila kaj veljala, zakaj jedina hiša je bila na tem kraju meščanska bólnica, kjer so živeli mestni ubožci ob miloščini svojih prednikov in nekoliko tudi tedanjih someščanov. Takim je mo-

¹⁾ „Laibacher Ztg.“, leta 1790.

²⁾ Ibid leta 1802.

ralo biti seveda vse prav. Najtehtnejši vzrok za to, da se ob klavnicah in mesnicah niso spotikali, pa je bil ta, da se naši predniki ob takih stvaréh sploh niso spotikali. V tem oziru so lahko prebili mnogo.

Tudi sedanji »Mokarski trg« je bil na okolo in okolo zadelan s kramarskimi lopami. Od škofijskega ogla v »Medenih ulicah« je držal do Ljublanice visok star, grd zid, ki se je pri Ljublanici ujel s še višjim in še debelejším mestnim zidom, stoječim tik brega. Na tem trgu je bilo tja do semenišča in celó zadi za njim še konec minulega stoletja vse polno kramarskih lop, večinoma lesenih, nekaj pa tudi zidanih. Ali vse, te in óne, bile so grde in škofiji nikakor ne v lepšavo; vrhu tega je bil o sejméh tukaj takšen hrup in vrišč sejmarjev, da sam nisi umel svoje besede. Celó nevarno pa je bilo tukaj zaradi ognja, ker je bilo nakopičenega veliko kramarskega blagá in ker so imeli shranjene in na kupe zložene óne »štante«, katere so o sejméh razpostavljali po vsem mestu. Zató so že za Marije Terezije mislili na to, da bi jih podrli in prenesli drugam, takó dobljeni prostor pa zasadili z drevjem in drugim zelenjem. Toda novcev ni bilo za to. Tudi pozneje so se nekajkratov lotili te stvari, ki se pa venderle ni dala zvršiti, najsi je nadškof Brigido obetal precejšen prispevek, 400 goldinarjev. Prestavljanje lop pa bi bilo stalo mnogo več; preračunjali so, da celó nekaj stotin nad 3000 goldinarjev. Zató se niso mogli sporazumeti, sosebnó še zaradi tega ne, ker je nadškof obljubil ónih 400 goldinarjev le proti temu, da bi bil potrebljeni prostor njegov, oziroma škofijski.

Iz nova so podrezali to stvar leta 1800., ko je kresija mestu ukazala, da brez obotavljanja in ugovora prestavi lope na sedanji Franc Jožefov trg. Mesto je to storilo, in takó so izginile za škofijo lesene lope, ostale pa so še na pol podrte zidane in ostal je tudi še grdi in že na pol porušeni zid, ki je oklepal Kramarski trg. Sicer je želelo pač vse mesto, da bi se odpravil tudi ta neukusni ostanek starih časov, ali bilo ni nikjer denarja.

V francoskih časih pa je stvar venderle stekla, a tudi sedaj šele po požrtvovalnosti bogatega ljubljanskega trgovca Primica. Ta se je ponudil, da potrebi in splanira grdi Kramarski trg ob svojih troških; izgovoril si je le gradivo, kar ga je bilo tam.

Ko se je to zgodilo, bili so tudi Francozi pripravljeni kàj storiti za olepšavo tega primeroma velikega, a golega in pustega kraja. Kazalo ga je olepšati že zató, ker je v škofiji bival tisti čas guverner, v semenišči pa škof. In res je začel spomladi leta 1812. zasajati nalašč za to najeti vrtnar Riedl za škofijo domače in inozemsko drevje

in raznovrstne cvetice. Pri delu ga je nadziral mestni svetovalec, bogati trgovec Alborghetti. Riedl je postavil v novi nasad celó štiri pomarančna drevesa in je sploh poskrbel, da je dobil ta kraj, ograjen z novim ličnim zidom, res čedno in času primerno lice. Za Riedla bridko je bilo samó to, da so ga Francozje kàr čisto pozabili plačati za njegov trud. Moledoval je dolgo, predno mu je guverner grof Bertrand, pa tudi šele zadnje dni pred svojim odhodom iz Ljubljane, izplačal vsaj nekaj malega, deset frankov. Pozneje pa je delal Riedl zopet dolgo časa zastonj, prenašal, ali ker sam tega ni mogel storiti, prenašati dal óne štiri pomaranče v kadéh z vrta v cvetičnjak, spomladi pa iz cvetičnjaka zopet na vrt. Mož je moral najemati ljudi in se je zaradi tega celó nekoliko zadolžil. Leta 1813. so Francozje meseca oktobra odšli iz dežele z dolgom pri ubogem Riedlu. Tega pa ta nezgoda ni kàr nič zadrževala, da ne bi bil skrbel za novi nasad tudi še potem, ko so prišli v deželo Avstrijci. Ker je védel, da so imele sedaj avstrijske gosposke glavo polne drugih stvari nego kakó se sadi drevje in priliva cveticam, oglasil se je dné 17. novembra 1813. leta sam, opisal v svoji prošnji, kaj je učakal pri novem nasadu od prvega početka do tistega časa ter je prosil odloka o tej stvari, hitrega odloka, češ, da je že zadnji čas, da se zasađi inozemsko grmovje, ki ga ali še ni, ali pa se je posušilo ali ga je vzela lanska zima, in da se dalje zavarujejo mladi akatje in drugo drevje zimskih viharjev, snegá in mraza.

Če je vse to res, kar pripoveduje mož v svoji prošnji, bilo mu je gotovo prav mnogo do tega, da se napravi tukaj lep javen nasad. Tudi magistrat se je pobrinil, da ostane ta nasad mestna svojina. Ko so se namreč Avstrijci vrnili v deželo, razglasiti je dal deželni poveljnik in cesarjev namestnik, baron Lattermann, da morajo za sedaj ostati vse stvari prejšnjega francoskega erara takó, kakor so jih pustili Francozi ob svojem odhodu. Ta ukaz je dal magistratu povod, da je izprožil vprašanje: čegav je novi nasad, ali mestni ali erarov kakor škofija? Do tedaj se o tem ni še govorilo; o tej priliki pa se je morala stvar dognati. Magistrat se je je lotil kàr od najbolj praktične strani. V dokaz, da je jedino pravi gospodar nasadov on, dajal si je v njih ta in óni posel, ne da bi ga bilo količkaj treba; ukazal je podreti celó ravnokar narejeni novi zid okolo nasada. Seveda je zvedel o tem tudi baron Lattermann, ki se je obrnil do magistrata s pikrim pisanjem ter mu očital, da je magistrat dobro védel, čegav je vrtič, da je erarna svojina, da pa je venderle dal podreti zid takó in s toliko delavci, da se je zgledovalo vse mesto. Njemu, Lattermannu,

znano je dobro, zakaj se je to vse takó zgodilo, zató, da bi mesto prehitelo erar, kar pa nikakor ne gré. Magistrat mora najprej dokazati svojinske pravice do vrtiča, potem šele bode lahko počenjal ž njim, kar se mu bode zdelo. Lattermann je bil prav resno hud in je župana oštel. Ukazal mu je podrti zid takoj zopet podzidati, odslej pa se nobene reči, za katero je treba njega dovolitve, lotiti na tak način. To je kàr naravnost razžaljivo zanj, če zvé šele v pogovoru z drugimi ljudmi o stvaréh, ki naj se rešujejo uradnim pótem.

Župan se je zagovarjal, da je govoril o tej stvari z najkompetentnejšim človekom, s provizoriškim ravnateljem cesarskih domén. Toda Lattermann ga je zavrnil, da ga to nikakor ne opravičuje; s takimi stvarmi se mora ravnati uradno, sicer pa je ravnatelj domén sam dejal županu, naj storí, kar se mu zdí in kar se upa sam zagovarjati; on ne prevzame nobene odgovornosti (dné 19. aprila 1814. leta).

Župan se vender ni dal ostrašiti, ampak se je krepko potegnil za mestne pravice do vrta ter naglašal, da je bil Kramarski trg že od nekdanj mestna svojina, da se je počedil ta kraj z mestnim denarjem in po požrtvovalnosti jednega ljubljanskih meščanov, Primica ter da se je nasadil pod nadzorstvom mestnega svetovalca Alborghettija. Čegav je torej vrt, če ne mestni?

Iz tega županovega ugovora je posneti, da je bila okolica škofije, semenišča in šentklavške cerkve v prejšnjih časih dôkaj neprijazna. Župan je namreč dejal: šentklavška cerkev je dobila s tem, da so se odprle kdo vé koliko stoletij zazidane ozke ulice, zopet zvezo z Ljubljano. Koliko je že manjša nevarnost gledé na ogenj! Zraven tega pa ni smeti pozabiti še druge koristi: da se namreč za cerkvijo odslej ne bode dala več kopiciti nesnaga takó ostudno kakor doslej ¹⁾ Župan je dalje naglašal, da si je magistrat zaslužil posebno zahvalo od tistih, ki imajo oskrbovati in nadzirati semenišče in stolno cerkev, poslopji, ki se odlikujeta po svojem zlogu in katerima več ne bode treba trpeti nesnage okolo sebe.

Ugovor se je rešil za mesto ugodno. Deželna gosposka je spoznala, da je magistratova prava, zató mu je prepustila vrt v last. Magistrat ga je odmenil za izprehajališče in zabavišče takih otrók, ki so še priporočeni skrbi pestunja. Da bi se ne pripetila nesreča, zasadil ga je ob Ljubljani z živo mejo, mlado drevje v njem pa je ukazal

¹⁾ Es wird nun durch die nothwendig häufige Passage unmöglich werden, an der Nordseite (med semeniščem in cerkvijo) den Unrath auf eine so ekelhafte Weise zu thürmen.

zavarovati s koli. Toda navzlic tej skrbi in navzlic paznosti vrtnarjevi se je vender čulo že skoro potem o poškodovanem drevju, poškodovani meji in izruvanih in razmetanih klopéh, ki so bile za izprehajalce razstavljene po vrtu.

Koliko časa se je mladina razveseljevala po tem vrtu, ne vem povedati; vsak Ljubljančan pa se še sam dobro spominja, da je na mestu tu opisanega nasada stal še nedavno škofijski konjski hlev, ki ga je ukazal podreti šele sedanji škof ter z lepimi nasadi dal temu kraju zopet prijazno lice, kakeršno je imel leta 1814.

(Dalje prihodnjič.)

Ptici.

Na lipi gledam ptici dvé,
Pevaje prva drugi dé:
»Na poti me je spremljal drug,
Ko sem preplula topli jug.
Nebrojno gledala cvetú,
Prirode mnogo sva krasú.
Možé sva zrla vročih lic,
Ognjene pógledé devic.
Čez dol sva potlej in goró
Priplavala na lipo tó.
Sedaj sva zložna v tem oba,
Da je krasnejša zemlja ta,
In národ, ki mu ona last,
Njen pónos je in njena čast!«

Spleheče ptica, kljun zaprè,
Pripóved druga to pričnè:
»Ponesel skozi vedri zrak
Na sever me je vzlet legak.
Po belih gorah solnčni svit
V čarôbi bajni je razlit,
Rod, ki ga óni svet živí,
On sebi blag — a drugim ní.
Želela sem čez dol, goró,
Priplavala na lipo tó.
Kar veš ti z drugom, tó znam jaz:
Ta zemlja je vesoljstvu kras,
In plemenitejši ljudjé
Nikjer na svetu ne živé.«

Končá sedaj še druga ptic
Najlepšo, kar sem čul pravljic.
Ozrém se jaz na ptici dvé,
Izgovorim besede té:
»Ko zopet te na cvetni jug
Tvoj zvesti bode spremljal drug,
Ko bode tebe skozi zrak
Na sever nesel vzlet legak,
To izpod néba, iznad vej
Žvrgóli vsaka mi poslej:
Razsipal vso krasoto Bog
Nad naš je hrib in naš je log,
In izmed vseh najblažji rod
Ta rod je, ki je tú gospód!«

Rástislav.

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

(Dalje.)

2. Drevored za šolami.

rav tisti čas kakor ta vrtiček za škofijo so zasadili tudi drevored za šolami, in sicer takisto z mestnim denarjem. Do leta 1815. ga je vzdrževal magistrat sam; leta 1815. je prevzel njega oskrbovanje provincijalni fond in ga je oskrboval do leta 1818, pozneje pa menda zopet magistrat. Drevored je bil orehov in takó rašljiv, da je vrtnar Riedel opominjal mestne očete že leta 1814. na nepravilno, ki utegne biti drevoredu še usodna. Drevje je stalo namreč takó blizu semenišča in liceja (gimnazije), da je že takrat jemalo luč prvima nadstropjema teh poslopij. Bržkone so iz tega vzroka posekali orehe, ko so bili vedno večji. Sedanji lipov drevored so zlasti za gimnazijo odstavili precèj od nje. V tem drevoredu ni danes niti jednega oreha, pač pa se še dobé ostanki tega drevoreda, zasajenega v francoskih časih. Drevored za šolami je bil namreč le majhen, najmanjši del takrat zasajenega orehovega drevoreda, ki je držal po vsem desnem bregu Ljubljaničinem celó dôli do stare klavnice pri posilni delavnici. Tega drevoreda je izginil sedaj ta, sedaj óni del; njemu so pripadali tudi lepi in veliki orehi na Poljanskem nasipu v Gestrinovem vrtu, ki so jih posekali šele pred nekaj leti. Ohranjen je večji kos tega drevoreda pred cukrarno in pod cukrarno do posilne delavnice.

3. Lattermannov drevored.

Tudi za Lattermannov drevored, ta ponos Ljubljančanov, izprožili so Francozje prvo misel, uresničili pa so jo Ljubljančani, toda šele po odhodu Francozov.

Leta 1813. je tedanji intendant kranjski sam ukazal izdelati načrte za sedanji Lattermannov drevored. Spoznal je, da je Ljubljančanom večjega drevoreda živo treba. Načrte zanj je naročil izdelati Blanchardu, spretnemu žolnirju in nadzorniku v oddelku za ceste in mostove.

Temu se je za takó koristno in lepo napravo zdela Celovška ali — kakor jo je on imenoval — državna cesta v Tirole najsposobnejša. Ta je bila takrat od jarka do jarka ob stranéh široka samó 8 m. Ker se je po nji mnogo vozilo in hodilo, razhodili so pešci ob

nje stranéh precěj široke steze, ne meneč se za to, kaj porekó posestniki dotičnih zemljišč. Ljubljánčani so se že takrat radi izprehajali proti Šiški, kjer so bila zeló obiskovana zabavišča »Napoleonov vrt«, »Pariški dvor« in »Mali Prater«.¹⁾ Vse te velike gostilnice so bile v Gorenji Šiški in uravnane po velikomestnih vzglédih.²⁾ Zató je Blanchard priporočal, naj se napravi drevored kàr tukaj od Dunajske ceste do Pagliaruzzijevega, sedanjega Koslerjevega vrta. Seveda bi bilo treba nekoliko zverženo cesto poravnati in jo razširiti na 12 m, ob nje stranéh pa zasaditi 7 m širok drevored; do Pagliaruzzijevega vrta bi meril 450 m; ako bi se pa intendantu zdelo, podaljša se lahko še za 250 m do Šiške. Blanchard je površno označil že tudi druga dva sedanjih drevoredov, ónega s Tržaške ceste do Koslerjevega vrta, in ónega od Maličeve hiše do Tivolskega gradú. Mimogredé bodi omenjeno, da so vozna poljska pota držala po njivah in travnikih Tivolske graščine že pred Francozi prav takó kakor denašnji drevoredi.

Blanchard je izdelal natančen načrt le za drevored ob Celovški cesti, ker bi z denarjem, določenim tisto leto za porabo, ne izhajali, ako bi se précej napravili vsi drevoredi. Troške za ta kos je preračunjal na 6592 frankov 85 centov; 2700 fr. je bilo preračunanih, da bi se kupilo zemljišče, potrebno za drevored (po 15 kr. ar), drugo pa za kopanje, dovažanje kamenja, šute in peska, za nakup dreves, kolov in za druge take reči. Jeden del teh troškov naj bi prevzel cestni zaklad, druge (3788 fr.) pa mesto, češ, ker se vsa naprava venderle zvrši v prid ne toliko državni cesti kakor Ljubljani sami.

Ali so se že Francozje lotili dela po tem načrtu ali ne, tega ne vem povedati; in če so se ga lotili, posebno daleč ga niso privedli, zakaj že nekoliko mesecev kesneje so jih podili Avstrijci iz dežele.

Po njih odhodu je stvar zaspala za več nego leto dnij; ugodna prilika pa jo je zopet spravila v tek. Spomladi leta 1815. je odhajal

¹⁾ Laibacher Wochenblatt 1810.

²⁾ Gostilnica „Mali Prater“ je bila v Gorenji Šiški na levo, predno si dospel do „Napoleonovega vrta“. Krčmar je bil nekov Lavrencij Gindl. Otvoril jo je v nedeljo dné 8. julija 1810. leta z godbo (Harmoniemusik). Vabil je Ljubljánčane: „Kar le dopušča čas in razmerje, storilo se je vse, da bi se napravil ta kraj za zbirališče poštene in neprisiljene zabave vsem stanovom. Zató se tukaj po navadi ne bode plesalo in godlo za ples, razven če zahteva to kakova družba ali več ljudij skupaj. Sicer pa se bodo napravljale na tem zabavišči časih majhne veselice. Tudi za kegljače je preskrbeno, in skoro se bode omislila tudi gugalnica, in streljalo se bode na ptiče. Prekrasua leža te gostilne, veliki vrt, zasajen s travo in košatim drevjem, na njega robu osem teras prav do vrhu hriba, odkoder je čarovit in prelep razgled na bližnjo in daljno okolico, vse to se priporoča sámó, in zato ni treba drugzega priporočila.“

namreč s Kranjskega na Benečansko obče priljubljeni in čislani baron Lattermann; bival je v Ljubljani od dné 13. oktobra 1813. leta do dné 18. marcija 1815. leta. Ljubljančani so stare, mehke prejšnje vlade avstrijske že silno poželeli ter nestrpno pričakovali novega guvernerja barona Lattermanna. Zató je bil njegov prihod v Ljubljano res triumf. Malone vsa Ljubljana mu je šla nekaj ur daleč iz mesta naproti, dostojanstveniki in gospóda v kočijah, preprosto ljudstvo pa peš. Z Gradú so ga pozdravljali topovi, zvečer pa je bila vsa Ljubljana razsvetljena kakor podnevi. Dné 21. novembra 1814. leta so napravili ljubljanski strelci Lattermannu na čast veliko slovesnost s sijajnim plesom na strelišči.

Lattermann je napel vse sile, da se vsaj nekoliko zacelijo rane, ki jih je morala dežela prestreči za dolgih vojskâ. Noč in dan je delal v ta namen ter si s svojim trudom zaslužil veliko hvalo vseh Kranjcev. Ljudstvo ga je slavilo in spoštovalo kakor največjega dobrotnika. Kâr najbolj pa ga je čislala ljubljanska gospóda, ker je oživil mnogo priljubljenih naprav, katere so Francozje zatrli, n. pr. gledališče, filharmoniško društvo, kmetijsko družbo i. t. d. Nad vse pa se je prikupil Ljubljančanom, ko je ukazal, naj se nadalje zasaja drevored ob potih cesarske graščine Tivolske.

Najodličnejši Ljubljančani, sosebno Jožef Alborghetti, Gašper Kanduč, Andrej Malič, Anton Črnot, Miha Pesjak in Anton Primic, zavzeli so se kâr najgorečneje za to stvar in se je lotili tam, kjer so jo morali popustiti Francozje. Prvič so se sešli na posvet dné 9., drugič dné 14., tretjič pa dné 17. februarja. Zdajci se je zvedelo, da je cesar odmenil Lattermanna za višje mesto v Benečiji. Ljubljančani so ugibali, kakó bi izkazali velezaslužnemu možu svoje spoštovanje, in v seji dné 8. marcija 1815. leta je sklenil »komisijon za napravo drevoreda« naprositi Lattermanna, da bi se njemu na čast in v trajen spomin smel novi drevored zvati po njem — »Lattermanov drevored«. Magistrat je dné 14. marcija pritrdil temu sklepu in vrhu tega podelil Lattermannu častno meščanstvo ljubljansko, kar mu je poročil s tem-le pismom: »Ekscelencija! Obile dobrote in velika naklonjenost, katere je bila deležna dežela, sosebno pa naše mesto od takrat, ko je presvetli cesar zaupal nje blaginjo Vaši Ekscelenciji, vzbudile so magistrátu in meščanom željo, izkazati se Vaši Ekscelenciji pred odhodom iz vseh svojih močij hvaležne. Najodkritosrčneje hvaležna Vam ponuja Ljubljana najdražje, kar ima, častno diplomu ljubljanskega meščana, in prosi, da jo blagovolite milostno vzprejeti. Da pa se ta hvaležnost ohrani še pri poznih naših zanamcih, prosimo

dalje, da bi se drevored, ki se po ukazu Vaše Ekscelencije ravnokar zasaja, smel po vašem ljubljennem imeni zvati ‚Lattermanov drevored‘.

Če le kdo, zaslužil je Lattermann to odliko. Še danes vedó po vsi deželi, da so bili Kranjci pri cesarji Franci I. na najboljšem glasu in da jim je blagi ta cesar izkazal mnogo mnogo milosti pred marsikatero drugo deželo. Da pa je mislil takó dobro o Kranjcih, bila je zasluga Lattermannovih poročil do cesarskega dvora. Zató Ljubljančani nikdar ne pozabímo, da je Lattermannov drevored zajedno spomenik iskrenega domoljubja naših prednikov. Žal, da Lattermann dandanes nima posnemalcev. Prostor, da bi njim na čast zasadili drevored, dobil bi se že.

Tisti dan, ko se je Lattermannu izročila častna diploma,¹⁾ poslovil se je Lattermann tudi od Ljubljančanov in Kranjcev v ‚Lajbaberici‘ prav toplo z besedami: ‚Bog Vas ohrani, blagi in plemeniti prebivalci te dežele! Zagotavljam Vam odkritosrčno, da mi ostane v neizbrisnem spominu, kakó ste mi s svojim vedenjem in zaupanjem olajšali moje skrbi in moj težavni posel takó, da mi je bil prava zabava.

Magistratu pa je odgovoril: ‚Ko mi je zaupanje presvetle Cesarosti s tem, da sem bil ob najimenitnejšem času imenovan za začasnega guvernerja te pokrajine, dala prijetno priliko izkazati prebivalcem ilirskim sploh, zlasti pa Ljubljančanom, marsikaj dobrega, storil sem to vselej kár najradostneje. Da priznavate ta pošteni trud takó hvaležno in želite izreči to hvaležnost na ta meni takó prijetni način, to mi je najslajše plačilo. Zató mi bode najpresrčnejše veselje, da ostane moje ime v vrsti plemenitih prebivalcev ljubljanskih. Da pa ga prenesete na novi drevored, to tudi zmatram za zanamce namenjen izraz naše vzajemne udanosti in harmoniške ljubezni do našega preljubljenega vladarja in deželnega očeta.²⁾

¹⁾ Diploma slóve: „Wir Bürgermeister und Rath der k. k. Hauptstadt Laibach in Krain beurkunden hiemit, es hat uns die Bürgerschaft dieser Hauptstadt Laibach vorgestellt, dass sie aus dranginnigstem Gefühl der Dankbarkeit und Verehrung Seiner Excellenz für die besondere Aufmerksamkeit, gerechte und gnädige Behandlung einen Beweis an den Tag zu legenwünsche. Der Magistrat, gleich beseelt von diesem Wunsche, glaubt das Andenken an das so unvergessliche Gouvernement dadurch bleibend und dankbar zu erhalten, wenn er Euer Exc. in die Zahl der Mitbürger Laibachs aufnehmen darf. Geruhen Ew. Exc. das gegenwärtige Diplom eines Bürgers dieser Haupt-Stadt mit den innigsten Dankgefühlen der gesammten Bürgerschaft Laibachs anzunehmen und diese Stadt noch fernerhin in hohem Schutz zu erhalten. — Aus der Rathssitzung des Magistrates vom 14. März 1815.“
(Mestni arhiv ljubljanski.)

²⁾ Mittheil. des h. V. f. Kr. 1855, p. 5.

Štiri dni nató, dné 18. marcija 1815. leta je Lattermann z velikim spremstvom odšel iz Ljubljane na Benečansko. Vsa Ljubljana je žalovala po njem ter ga tudi še ni pozabila pozneje. Šest let zatem, dné 15. oktobra leta 1821., predlagal je škof Gruber, da deželni zbor kranjski vzprejmi Lattermanna iz hvaležnosti za njega zasluge med kranjske plemenitaše ter cesarja naprosi, da mu izpregleda takso (500 gld.), ki bi jo moral Lattermann plačati ob tej priliki. To se je tudi zgodilo. Dné 24. majnika leta 1822. je bil Lattermann postavljen za kranjskega plemenitaša in s tem za uda deželnega zbora.

Za Lattermannovega odhoda iz Ljubljane se je bilo v drevoredu začelo komaj šele delati. Bile so denarne težave na poti. V seji dné 8. marcija leta 1815. je drevoredni komisijon preračunjal, da mu bode vzeti v roke vsaj 2500 gld., rajši več nego menj; na razpolaganje pa mu je bilo samó 500 goldinarjev. Zložil in nabral jih je »trgovski stan«^e ljubljanski, (*die hiesige Handelsgesellschaft*), ki je bil vedno eminentno vnet za blaginjo ljubljanskega mesta. Prav za prav pa je bila dné 8. marcija ta vsota že porabljena za planiranje in napravo drevorednih potij; samó drevesa so stala do takrat že 650 gld. Pritok drugih prispevkov je bil kaj počasen in zavisen od kresijske gosposke, pri kateri je šlo vse rado polževo pot. Vender, dasi drevoredni komisijon ni imel potrebnih gmotnih pomočkov, sklenil je vsekakor nadaljevati pričeta dela; denar bi se že kje dobil. S cincanjem bi se sicer za drevored izgubilo zopet leto dnij.

Prosil je, naj kresija magistratu dovoli posoditi iz mestne blagajnice 1500 gld. Toliko se je zdelo za prvo silo dovòlj, sosebno ker je mnogo meščanov obetalo brezplačno privažanje drevja in več drugega takega brezplačnega dela. Kresija je dovolila samó 1000 gld. posojila, češ, da mora biti za drevored nabrana vsekakor že precejšnja vsota, ker se že toliko pobira v ta namen. — No, kar se tega tiče, ni se bilo nabiranje obneslo kdo vé kakó. Pač nič čuda, saj so bile francoske vojske izžele deželo kar do zadnjega, vrhu tega se je po Ljubljani pobiralo tisti čas vsak dan za kaj drugega — ravno takrat zajedno za uro in stolp na Gradu, za tisti Ljubljančanom takó priljubljeni stolp, s katerega jim je zvenela ob najstih zjutraj poleti vsak dan, časih pa tudi pozimi prijetna godba dôli v mesto. Ta stolp so Francozje leta 1813. ob vojski z Avstrijci podrli; po njih odhodu so ga Ljubljančani želeli zopet sezidati ter so zató pobirali po mestu, zajedno pa, kakor smo že rekli, za drevored. Nabrali so za oboje 191 gld. gotovega denarja, 2433 gld. pa v takó zvanih »Darlehensscheinih«, potrdilih za óne vsote, ki jih je moral razmerno s svojim

imetjem med zadnjo francosko vojsko posoditi državi vsak meščan. Vender ta »potrdila« takrat še niso bila izplačna; dobilo se ni pri cesarskih blagajnicah zánje še nič, in ljudje so celó dvojili, ali se sploh kdàj dobí kàj. Magistratu je bilo torej malo pomagano ž njimi.

Tedaj je iz zadrege pomagal imoviti Andrej Malič. Ta ni le prevzel vseh del v drevoredu, ampak tudi vsa plačila zanj. Magistrat mu je obetal povrniti troške, kadar bi bilo mogoče. —

Takó so se mogla vršiti vsaj najpotrebnejša dela. Malič jih je izvrševal pod vodstvom stavbinskega inspektorijata in pod kontrolo Tivolskega graščinskega oskrbništva. Do srede julija leta 1815. je izdal že 1382 gld. 33¹/₂ kr. Zasadil se je bil popolnoma vsaj jeden drevored, véliki, od Maličevega vrta do Tivolskega gradú.

Ker se je prej in najbrže tudi še takrat v Zoisovem vrtu smelo voziti v kočijah in jezdariti, odločili so bili ljubljanski jezdecí tudi novi drevored za prizorišče svojih kavalkad. Ali kresija je poslala dné 10. julija 1815. leta magistratu to-le pisanje: »Nejevoljna je slišala kresija, da se v novem drevoredu, nasajenem le za oddih in okrepčavo izprehajalcev, drznejó nekateri voziti in jezdariti. Da se zabrani škoda, ki pretí komaj ukoreníčenim nasadom in takisto izprehajalcem, ukazuje se magistratu, vhode v drevored, kakor se je to storilo pri Maličevem vrtu, takó zagradi, da ne bodo mogli vanj niti vozovi niti jezdecí. Dalje je napraviti v pričetku vsakega drevoreda tablico z napisom: ‚Tu se ne smé niti voziti niti ne jezdariti.‘«

Važno je bilo seveda vprašanje, s kakšnim drevjem se zasádi drevored. Naposled so se odločili za jagnete in akate, takrat najbolj priljubljeno, moderno drevje. Izračunjali so, koliko bode treba drevja 1.) za prvi in drugi rondeau (für die erste Rundel), koliko 2.) za drevored od Zoisovega vrta na Tržaški cesti do Cekinovega Grada (Leopoldsrue = der Pagliaruzzi'sche Garten) v Šiški, (4 jagnete pa 350 akatov), 3.) za drevored od vélike gramozove jame (Schottergrube), v kateri stoji danes Kolizej, do ónega prostora tik Tivolskega gozda, ki je bil iz prva namenjen za studentovsko igrišče,¹⁾ (8 jagnjetov in 200 akatov), 4.) za drevored ob šišenski cesti od Valentinove (sedaj dr. Staretove) hiše pa do Cekinovega grada (6 jagnjet in 230 akatov), 5.) za drevored od ogla mitničnega vrta na Dunajski cesti do stopnic pod Tivolskim gradom,²⁾ in 6.) za véliki drevored od Maliča do Tivolskega gradú (4 jagnete in 240 akatov).

¹⁾ Zanimljivo je čitati, da so gojili na ljubljanski gimnaziji „mladinske igre“ že 1814. leta. Dné 30. septembra je naprosilo gimnazijsko ravnateljstvo, da bi se odkazal javen prostor kot igrišče za gimnazijsko mladino.

²⁾ Bis unter die Freitreppe des Staatsgutes Thurn.

Jagnjeti in akatje so bili torej prvi nasadi Lattermannovega drevoreda; bili so takrat ravno najbolj v veljavi. Vender so kupili Ljubljanci tudi nekaj kostanjev, nekaj čez 600, katere jim je ponudila graščina v Dolu (Lustthal) pod Ljubljano. Ko so posadili še te, bil je drevored precēj pomešan in je stal do srede leta 1816. že 3088 gld. 33 $\frac{1}{2}$ kr.; treba pa je bilo nasaditi še kakih 500 dreves. Nekaj troškov se je bilo do takrat že izplačalo, večino, 2660 gld. 20 kr., pa je bil magistrat še na dolgu. Od teh je prevzela náse Tivolska graščina, ki je prepustila tudi vse za drevored potrebno zemljišče zastonj, jedno tretjino, ker so cenili, da je z novimi drevoredi pridobila v ceni najmenj za 9000 gld.; 691 gld. 30 kr. se je naročilo plačati mestu, drugo, torej več nego polovico vseh troškov, pa je kresijska gosposka velela poravnati s prostovoljnimi doneski ljubljanskih meščanov. Pri končnem računu se je pokazalo, da je Lattermannov drevored stal 3598 gld. 14 kr.

Kakor vsaka nova naprava, imel je tudi Lattermannov drevored svoje sovražnike. Že meseca junija 1816. leta, ko dela v drevoredu še davno niso bila končana, našli so stražniki nekega jutra, dasi so do dveh po polnoči stražili v drevoredih, več mladih dreves nekaj polomljenih, nekaj pa izruvanih. Ljubljance je ta vandalska surovost silno razdražila; napravila se je zasebna družba, ki je razpisala darilo tistemu, ki bi povedal za suroveža ali suroveže, če jih je bilo več; toda ni jih zasledila.

Daljno skrb za drevorede in njih vzdržavanje je prevzel mestni stavbar France Zeschka, kar je stalo 104 gld. 53 kr. na leto. Drevored se je Ljubljančanom skoro takó prikupil, da jim zanj ni bilo žal troškov. Leta 1820. so najeli nalašč za njega oskrbovanje izkušenega vrtnarja. Zavezal se je vsa drevesa vsako leto vsaj jedenkrat obrezati in okopati, privezati jih h kolom ter trikrat v letu postriči drevoredna pota — pač travo, ki je rasla ob potih ali pa morebiti na izprehajališči samem! Leta 1821. si je omislil magistrat za drevorede celó posebno drevesnico na cesti v Šiško zraven »Najbelta«.

Ali navzlic vsi skrbi je uspeval drevored prve čase jako slabo; sosebno zanikarni so bili kostanji, takó zanikarni, da je dal magistrat že prvo leto med dva in dva kostanja vsaditi po jeden akat. Seveda je imel novi nasad zaradi tega toliko kritikov in sodnikov kakor izprehajalcev, in vsak Ljubljančan je menil, da mu je sveta meščanska dolžnost ziniti tudi katero o vzrokih, da leze drevored takó počasi iz tal. Magistrat je nekaj časa poslušal te sodbe, kritike in pritožbe, naposled pa se je leta 1822. obrnil do kmetijske družbe in jo naprosil,

naj določi dva zvedenca, ki bi preiskala stvar in povedala, kje tiči vzrok takó slabi rasti. Kmetijska družba je zaupala to stvar grofu Blagaju in nekemu pl. Vestu. Njiju poročilo je precèj obširno, jedro pa mu je to, da stojé drevesa preblizu drugo pri drugem in da se je največja škoda napravila drevoredu précej iz početka s tem, da so med kstanje vsadili akate in ž njimi itak zanikarnim kstanjem vzeli zrak in svetlobo. Zvedenca sta nasvetovala, naj se akatje posekajo. To se je najbrže tudi zgodilo, zakaj od takrat si je pomagal drevored kaj hitro kvišku, in nedolgo za tem se je že čitalo, da daje Ljubljančanom najgostejšo senco.

(Dalje prihodnjic.)

Slutnja.

(Začetkom leta 1894.)

Zamolkel hrup, blesteč odsvit, šumenje . . .
 Kaj znači to, kaj snuje se v daljavi?
 Kaj groznega še boče!
 Človeštvo je v zmešnjavi,
 Opojni vzori mamijo naróde.
 Vzdiguje vsak se: ta kričí, ta joče,
 In človek sam ne vé, kam gré, kaj hoče:
 Prihodnjost temna nam zijá naproti,
 In ni rešilne poti!
 Evropa stara, oj, Evropa kriva,
 Zabredla v stran si! Kam te s poti prave
 Novosti priženó nezdrave?
 Ti meni vidiš se prostrana njiva,
 In klete čez in čez kalí bohotno
 Nemir, nezloga, bratomor poganja.
 Oblakov gruča nad teboj togotno
 Vrší preteč, nevihto ti naznanja . . .
 Že davno osamela je devica
 Pobegnula odtod pravica,
 In narod vstaja proti rodu,
 Močnejši vklepa slabšega v okove;
 Stanovi na stanove
 Valé se, človek vstaja na človeka!
 V krvavem boji zgrabljena, razvnetá
 Brezupni glad in sitost prenapeta
 Za pédjo ped si trgata bojišče
 In jemljeta po sili . . .
 Oj, Stvarnik mili!

Ječi, trepeče zrak;
 Zavita bedna zemlja v prah in mrak
 Drhtí, in ljuti strah jo bega,
 Kakov bo konec boja tega . . .
 Kakov? — Temní se bolj in bolj obzorje,
 Oblaki se vijó togotni,
 Vse vrè, šumi kot morje . . .
 Bog, večni Bog nad nami,
 Tvoj bič nam zvižga nad glavámi,
 In beda se povsod odziva!
 Kakov pogled! Dim rase proti nebu,
 Požarov svit po zemlji se razliva,
 Mogočen grom, ropot zemljo, nebesa
 Od kraja v kraj pretresa.
 Razbrzdana ogromna tolpa ljuta
 Divjá, morí, podira
 Brez uma in brez čuta.
 In dinamit grmí, in mesta, sela
 Rušé se v prah do cela . . .
 Povsod požar, kričauje, smrt!
 Pobit, preplašen, strt
 V poslednjih mukah rod človeški stoka! . . .
 Dovolj strahú in joka:
 Strašan si, Bog, v pravični jezi,
 A če je volja Tvoja,
 Z roko Ti silno vmes posezi,
 Pokoja daj, ne daj nam boja! . . .

Zamejski.

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

(Dalje.)

4. Olepšava sedanjega „Franca Jožefa trga“.

Ljubljance je obšlo tisti čas nekovo krčevito veselje za napravljanje novih nasadov. Da se olepša mesto, bilo je zelo imenitno — planiranje Franc Jožefovega trga. Ko so zasajali Lattermannov drevored, bila je na nasprotnem kraju mesta kaj velika grdoba: jarek, ki je jemal velik del sedanjemu Franc Jožefovemu trgu. Nekoliko se vidi še danes, da je nekdam s Studentovskimi ulicami vzporedno držal mestni zid po hribu gôri do Gradú, na drugo stran pa v premi črti dôli do Ljubljane. Med sedanjimi šolami in sedanjo Fabijanovo hišo so pred sto leti držala v mesto Frančiškanska vrata, staro neokretno poslopje, prava trdnjava, ki je od sedanje Fabijanove hiše molela iz mestnega ozidja malone do ogla sedanje hranilnice. Pod zidom je bil izkopan jarek od Ljubljane prav do vrhu Gradú. V prejšnjih časih je bil napolnjen z vodo, izvestno ne najboljšo, zakaj prihajala je iz Ljubljane in je stala, ne vem, kakó daleč, gôri do vzhodja Gradú. Bila je seveda stoječa voda, vendar so izhajale v nji še ribe; zapisano je namreč, da jih je v 17. stoletju magistrat dal poloviti po dvakrat na leto.

Ali v ta mestni jarek se je iztekala tudi vsa nesnaga iz hiš v Studentovskih ulicah. To je bil velik nedostatek; vendar do leta 1785. ni prišlo nikomur na misel, da bi ga odpravil; to leto pa je kresijska gosposka ukazala magistratu, naj mestno ozidje podrè in Ljubljano odprè čistemu zraku.

Magistrat je to storil in je z razvalinami mestnega ozidja zasul globoki jarek, kolikor se je dalo; popolnoma pa ga seveda ni mogel, ker je bilo le premalo tvarine, in ga tudi ni smel — kam pa naj bi se odtekale hiše v Studentovskih ulicah? — Seveda, magistrat naj bi bil dal narediti ob hišah kanal in ujel nesnago vanj, ali za to takrat ni imel denarja. Ko pa so se mestne finance vsaj nekoliko izboljšale, vnele so se nesrečne francoske vojske. Regulacija Franc Jožefovega trga se je morala torej odložiti.

Za več let pa so se je zopet lotili — Francozje. Leta 1813. so splanirali ves sedanji lepi trg, razrit in napolnjen s kupi gramoza in ka-

menja. Da se napravi kanal, postavili so za leto 1814. v proračun 1800 frankov. Toda 1814. leta Francozje niso čakali na Kranjskem. Po njih odhodu se je stvar zopet zavlekla za nekaj let. Kär se je leta 1816. k sreči podrla stara ledenica v tem kraji; ko je bilo treba narediti novo, spomnili so se tudi zopet jarka, zametali ga in napravili kanal. Namerjali so tudi zasaditi trg z drevjem, toda zaradi sejmarjev ga niso. Tem je prihajal sejem pred šolami tesnejši od dné do dné. Ko je bil sedanji trg splaniran, začeli so postavljati kramarske lope tudi nanj. Da bi se ne bilo treba ogibati drevja, zató ga po daljšem preudarku rajši niso zasadili.

Kar se pa tukaj ni dalo zvršiti, storili so nekaj let pozneje na drugem kraji mesta. Zasadila se je leta 1821.

5. „Zvezda“,

katere napravo sem nadrobno opisal v »Ljubljanskem Zvonu« leta 1886. str. 272.—277. Dostaviti mi je tukaj le to, da so se leta 1822. bavili Ljubljančani z mislijo, postaviti v spomin na kongres razven »Zvezde« še drug spomenik, velik obelisk v »Zvezdi«, kar se pa ni zvršilo. Da se ni, bilo ni pač nikomur bolj žal, nego ljubljanskemu profesorju Antonu Franku, ki se je ponudil, da napravi na obelisku in združi ž njim napravo za opazovanje ljubljanskega poldnevnik. Kakó je menil zvršiti stvar, razložil je nadrobno deželni gosposki, in ta njegov načrt je spravljen v magistratovi registraturi. Ker pa so iz neznanih mi vzrokov opustili napravo obeliska — veljal bi bil 500 goldinarjev — splavala je tudi Frankova namera po vodi.

Magistrat, ki je bil to leto sosebno podjeten, bavit se je še z napravo treh drugih rečij. Ali razven »Zvezde« mu je bilo mogoče zvršiti samó še jedno, glorijeta v mestnem logu, najbrže tudi v čast tuje gospôde, došle na kongres. V mestni log so zahajali izprehajalci tisti čas mnogo pogosteje nego dandanes. Leta 1825. je glorijeta še bila v mestnem logu, pozneje pa ni nič več čuti o nji.

Radi pa bi bili Ljubljančani nasadili to leto razven »Zvezde« še dva druga drevoreda, na Dunajski cesti in od Pagliaruzzijevega vrta do prve hiše v Šiški, toda ni se jim posrečilo.

Na Dunajski cesti se je namreč polagoma napravila na levi in desni strani široka steza od »Slona« do Sv. Krištofa. Ti dve stezi so sklenili zasaditi z akati in napraviti tudi tu drevored. Troški bi ne bili veliki, ker so bili magistratu slučajno ravno takrat na razpolaganje akatje, katere so morali izkopati iz drevoreda za šolami, bržkone zató,

ker so delali tam učilnicam temò. Drevored na Dunajski cesti se pa vender ni nasadil; kakšna je bila zapreka, ne vem.

Prav taka se je godila tudi namerjanemu šišenskemu drevoredu, ker so mu oporekali posestniki tamošnjih zemljišč, boječi se drevoredove sence na svojih njivah.

Leta 1823. pa so zasadili zopet dva nova drevoreda, in sicer ónega ob cesti pod Gradom mimo strelišča do Gruberjevega prekopa in drevored ob vsi Dunajski cesti od mitnice do savskega mostú. Oba sta se zasadila z jagnjeti, ki so jih že vzeli iz drevesnice pri »Najbeltu«. Knjigovodski deželni urad je preračunjal troške za -posavski drevored na 846 gld. in nekaj krajcarjev. Bili bi pa seveda veliko večji, toda posestniki zemljišč ob cesti so ustopili za drevored potrebni prostor zastonj. Tudi na tem drevoredu so se znašali suroveži in mu napravljali iz početka mnogo škode. Taka se je godila celó »Zvezdi«; leta 1825. je moral nalašč nji v varstvo vzeti magistrat posebnega paznika v službo.

Drevored za streliščem je bil zajedno tudi zadnji javni nasad te dóbe. Od leta 1823. dalje je Ljubljánčane minilo veselje za take stvari kàr popolnoma, in prešlo je precèj let, predno se jim je iz nova vzbudilo v najnovejšem času.

II.

Jeden krajcar hišnega davka.

Dà, res so bili taki časi, pa še ni kàj dolgo, odkar so minili! Niti poldrugosto let ni tega, in sicer so živeli v Ljubljani tisti srečni hišniki, ki so plačevali ta mali davek. In bili so ponosni, zakaj ta mali davek je bil privilegij, s katerim se na Kranjskem ni moglo ponašati nobeno drugo mesto. Ta pravica je bila Ljubljánčanom tem dragocenejša, ker so si jo prislužili njih predniki z nenavadnim junaštvom, neomahljivo udanostjo in vzorno zvestobo do tedanjega svojega gospoda in cesarja.

Prislužili so si jo v srednjem veku za cesarja Friderika IV., ki je zavladal leta 1440. — Stvar se je zgodila takó-le:

Tisti čas je bila razven habsburške najveljavnejša rodovina na Avstrijskem rodovina celjskih grofov. Iz oskromnih početkov se je vzpela tekóm XIV. in XV. stoletja do tolike moči, da se ž njo ni mogla meriti daleč na okolo nobena druga. Po Štajerskem in Koroškem, po Kranjskem in Avstrijskem, po Ogerskem in Hrvaškem je imela graščine, pravijo, nad 70; od teh je samó celjska — sevéda je bila največja izmed vseh — merila več nego petino kranjske dežele.

Celjski grof Herman II. je bil tak mogočnik, da je njega hčer Barbaro zasnil in v zakon vzel sam nemški cesar Sigismund. (To je povzdignilo veljavo celjskih grofov le še tem bolj, sosebno ko jih je cesar Sigismund napravil za kneze (leta 1436.). S tem pa se je zgodila Habsburžanom krivica; celjski grofje so bili do tedaj njih podložniki, sedaj pa so se izprevrgli v njih vrstnike ter se odtegnili njih vrhovni oblasti. Habsburški vojvode so ugovarjali cesarjevi naredbi, češ, da te pravice ni imel, toda Sigismund se ni menil za te ugovore. Itak oblastni celjski grofje so se nosili odslej še oblastneje, zlasti Hermanov sin, Ureh III. Zató je nastala med Habsburžani in Celjani velika mržnja, iz nje pa so se razvili krvavi prepiri in dolgi boji.

Leta 1440. so izvolili nemški knezi štajerskega vojvodo, Habsburžana Friderika, za cesarja. Ž njim se je ošabni celjski grof Ureh III. do takrat vojskoval po malem že dve ali tri leta. Ko pa je novoizvoljeni cesar odšel na Nemško h kronanju, zgrabil je grof Ureh III. iz nova za orožje ter napadel z vso silo več trdnih krajev, med njimi tudi Kranj in Ljubljano. Kranj se mu je moral podati, ob Ljubljani pa si je zastonj razbijal glavo, dasi jo je napadal dolgo in kàr najsilneje. Ljubljančani so se držali takó čvrsto, da je bil ves trud Urhovih vojakov zastonj. Ko je videl, da nič ne opravi, odjenjal je od obleganja ter odšel na Dolenjsko pred Novo Mesto.

Pred odhodom pa je še ohladil svojo jezo na ljubljanski okolici, med drugim tudi na graščini viteza Apfaltra, o katerem se mu je povedalo, da je bil za obleganja v Ljubljani in da je Ljubljančanom pomagal odbijati napade njegovih vojakov. Apfalter je bil graščak sedanje tivolske graščine, le da je grad sam stal takrat na najvišjem kraju tivolskega gozda. Ureh ga je požgal in podrl malone do tal.

To se je zgodilo leta 1441. Pri obrambi Ljubljane se je sosebno izkazoval ljubljanski meščan Kisel. —

Valvasor govori o tem dogodku na treh krajih, X. 283., XV. 338. in XI. 711. Takó, kakor se je prigodek ravnokar pripovedoval, ne zdí se mu kàj verjeten, najsi ga celjska kronika sama opisuje takó. Verjetnejši se mu vidi popis drugih, gotovo menj zanesljivih virov. Le-ti pripovedujejo, da je cesar poslal Ljubljančanom drznega viteza Mohorja Turna na pomoč. Ta je pri Žalci na Štajerskem zadel na Urhove ljudi, ki so spremljali Urhov voz, obložen z zlatom, srebrom in drugimi dragocenostimi, da bi ga pred Turnom spravili v varnost. Vitez Mohor Turn jih je razkropil in jim vzel vse to bogastvo. Od Žalca je hitela Turnova četa proti Ljubljani, zgrabila tu celjske oblegovalce in jih takó potolkla, da niso le izgubili veliko ljudij, ampak

morali pustiti pred Ljubljano svoj tabor z vsemi vojnimi pripravami ter pobegniti na Dolenjsko.

Da so se stvari takó vršile, zdí se Valvasorju verjetneje, dasi resnicoljubi mož nikakor ne zamolčí, da celjska kronika sama pripisuje odhod celjske vojske jedino srčnosti Ljubljančanov. Da takó sodi, to je lahko umevno: imel je pred očmi Ljubljančane svojega časa, ki bi se takrat pač ne bili obranili toli mogočnega sovražnika, kakeršen je bil Ureh III. Vrhu tega je Valvasor že po svoji vzgoji lože verjel, da so Urha odpodile cesarske čete, ki jih je vodil v orožji izurjen vitez, nego pa boja in vojske nevajeni, miroljubi meščani. V XI. knjigi pa, kjer le na kratko omenja najznamenitejših dogodkov iz ljubljanske zgodovine in kjer mu ni prilike, da bi se spuščal v raziskavanja, pripisuje tudi on vse zasluge za srečno obrambo Ljubljane jedino srčnosti Ljubljančanov.

Toda bodisi takó ali drugače, vsekakor so se Ljubljančani takrat moško branili. O tem priča že cesarjevo pismo, s katerim je ta, ko se je še mudil pri kronanji v Achenu, potrdil ljubljanske privilegije ter Ljubljančanom vrhu tega dovolil pečatiti svoja pisma z rdečim voskom, kar je bila takrat velika odlika.

Storil pa je Ljubljančanom še nekovo drugo milost: odpustil je namreč njim in njih naslednikom ves hišni davek za vse večne čase; zahteval je samó po jeden krajcar na leto, vender tudi tega samó kot nekakšno zunanje znamenje, da so vender še njegovi podložniki.

Ljubljančani so bili po pravici ponosni na to nenavadno odlikovanje cesarsko ter so prinašali ta krajcar, patidenk-krajcar imenovan, kaj slovesno v mestno hišo. — Dan, ko se je vršilo to plačevanje, 30 september, bil je jeden najimenoitnejših v letu. Prinašali so patidenk v praznični obleki in o polnoči v mestno hišo, kjer so ga vzprejemali vsi mestni očetje. Seveda je bilo to noč vse mesto pokonci, ne samó hišniki, ampak tudi drugi ljudje. Ponočni šum je bil v srednjeveških mestih nekaj nenavadnega. Ko so se po solnčnem západu zaprla mestna vrata, bila je vsakemu meščanu sveta dolžnost, da je pogasil ogenj v peči in luči po hiši ter legel k počitku. Kaj drugega pa je bilo v noči dné 30. septembra! Za to noč ni veljal ostrí mestni red; vsa Ljubljana se je udala veselju ter prebila noč na ulicah in po zabaviščih. Seveda se je pripetilo marsikaj, kar se ni popolnoma ujemalo z mirnim in zmernim značajem tedanjega meščanstva, in sčasoma se je slovesnost izpremenila v grdo razvado; ponočni izgredi so bili to noč kaj navadnega. Leta 1589. je moral poseči vicedom sam vmes. Neka dné je dobil magistrat od njega pisanje, v katerem se je vicedom

bridko pritožil zaradi izgredov v noči od dné 30. septembra na 1. oktober. Proti trem zjutraj ga je vzbudil takšen vrisek, tak hrup in ropot na ulici, da je menil: prav gotovo kje gori ali pa so se meščani celó spopadli. Ko pa je vprašal, kaj to pomeni, povedali so mu, da nič hudega, ampak da le hišniki nosijo vsak svoj patidenk-krajcar v mestno hišo.¹⁾

To je vse prav lepo, dejal je vicedom, in njemu ne bode nikdar in nikakor hodilo na misel, kršiti Ljubljančanom starih in hvalnih pravic in navad; celó varoval jih bode ob vsaki priliki, toda nikakor ne odobruje razvade, s katero se je seznanil pred tremi nočmi. S takó strahovitim hrupom in vpitjem se ne motijo le bolniki in drugi spanja potrebni ljudje, ampak zgodí se, kakor se mu je povedalo, v taki noči tudi marsikaj proti poštenosti in nравitosti. Zlasti se je spotikal ob tem, da prinašajo patidenk malone samó gospodinje, kakor bi Ljubljana ne imela gospodarjev. To in vse drugo se mu nikakor ni zdelo v redu. Zató je bila njegova misel ta, da se patidenk plačuj podnevi. Prepričan je bil, in izvestno je bila ž njim vred po njega mislih prepričana tudi velika večina meščanov, da se s tem Ljubljančanom nikakor ne kratijo stare pravice.

Po tem mirnem predgovoru pa je kár kratko prepovedal plačevati patidenk takó, kakor se je plačeval doslej, in ukazal ga je prinašati v mestno hišo podnevi. Zgodilo se je to dné 4. oktobra leta 1589.²⁾

Magistrat je vicedomu odgovoril, da je že tudi sam mislil na to. Tudi on se spotika ob tej grdi razvadi ter je tudi za to, da se patidenk plačuj odslej ob 6. zjutraj, kar bi bilo dné 1. oktobra venderle vsaj še nekoliko o mraku.

Takó je odgovoril magistrat, sam v sebi pa si je mislil ravno narobe, kar vidimo iz tega, da je bilo že dve leti zatem treba ponoviti prepoved o ponočnem razgrajanji. Meščani se torej niso menili za vicedomovo prepoved; menili pa se niso po mojih mislih zató, ker so vedeli, da je magistrat v strogo meščanskih stvaréh ž njimi vedno tistih mislij in na njih strani. In res je magistrat že leta 1591. sam zopet pozval meščane, naj prinesó patidenk v noči dne 29. septembra 30. september je bil bržkone dan, o katerem se celó magistratu nezogibni³⁾ šum in ropot ni zdel umesten.

Vicedom je bil zató prav resno hud in je magistratu ukazal, naj se opraviči.

¹⁾ Vicedomski arhiv I. 106. a.

²⁾ Dimitz I. p. 268. méni, da se je patidenk plačeval sploh samó do leta 1580.

Kakó se je to zgodilo in ali se je magistrat tudi opral pri vicedomu zaradi svoje nepokorščine, ne vem povedati; pač pa vem, da je leta 1593. vicedom mestne očete zopet oštel, ker so prejemale patidenk ponoči. Zamera je bila tem večja, ker je izdal nadvojvoda le nekoliko prej prepoved, po kateri je moralo zaradi hudih turških časov prestat vsako šumeče veselje, kaj li takó silno razgrajanje!

Toda vicedomovi opomini tudi to pot niso izdali. Leta 1597. je došel magistratu iz vicedomske pisarne zopet takšen ukor kakor že večkrat prej.

Po tem letu (1597.) pa načina, kakó se je plačeval patidenk, ni mogoče več zasledovati, ker je s tem letom pisanja o tej stvari v aktih konec. Morda so res odpravili razvado; vsekakor pa ti dogodki zopet dokazujejo, kakó težko je odpraviti zastarele in ljudstvu priljubljene šege!

(Konec prihodnjič.)

Razlika.

V lini že večerni
 Odbrnel je zvon,
 Solnce že odplulo
 Trudno je v zaton

 Kamor se oziram —
 Znamenja mirú;
 Brez skrbij dolina
 V rahlem spava snú.

A da zastre meni
 Tožen mrak srcé,
 Da zatone solnce
 Moje za goré:

 V temno jaz bodočnost
 Gledal bi plašán,
 Nevedé, če vrne
 Kdàj se jasni dan . . .

Occultus.

Moja zvezda.

Blestečo zvezdo kažeš
 In praviš, da je tvoja;
 A mene izprašuješ,
 Kje neki da je moja.

Na nebu tam je nimam,
 A tukaj blizu sebe,
 Imam jaz zvezdo svojo,
 Imam jaz, dèkle — tebe!

L. Habétov.

Železo razbeljeno lice in čelo,
 Pa čudno se mi je po glavi blélo.
 Zavreli so bili mi, menim, možgani.
 In kdo mi je bil ves čas na strani?
 Martinek sam; odkar sem legel,
 Da sem okreval, on mi je stregel;
 Prestiljal mi je in zrahljaval zglavje —
 Ne tista pijača, on dal mi je zdravje.
 Ročica njegova mi čelo hladila
 In strup bolezni iz mene je pila.
 Pa tudi v hlevu kravica Čada
 Trpela ves čas ni žeje ne glada.
 Bil je gospodar, gospodinja in dekla. —
 Bolezen se je vlekla in vlekla;
 Napósled okrevam. Vstal sem spomladi,
 Suh in ščetinast po lici in bradi.
 Iz postelje jaz — pa on se zgrudi!
 Težkó je sôpel v vročini hudi,
 Žehtélo mu je čelo in lice,
 Zgolj kost in koža so bile ročice.

Pa tiho je sirota ležalo,
 Celó na smeh se je časi držalo.
 Zdravnik je dejal, da je malo upa,
 Od mene se bil je nalezal strupa.
 V nedeljo, lep dan, saj veste! veseli
 Po drevji na vrtu so ščinkovci peli —
 Popoldne ob treh se ura ustavi.
 »Nič dobrega!« šlo mi je po glavi.
 Kar me pokliče; vprašam, kaj hoče.
 »Jaz grem zdaj k materi, z bogom, oče,
 Pa ne pozabite naju«! mi reče;
 Na čelo mi mrzel pot priteče.
 V naročaj ga vzamem, on lice mi gladi:
 »Saj vendar me imate malo radi«,
 S težavo reče; nató mu omahne
 Glavica trudna in zadnjič dahne! — —
 — Curljá mi nekaj po lici doli,
 Pa naj, do zdaj mi ni še nikoli! —
 Ljudje, potrpljenje imejte z mano! — —
 Na zdravje! Bog živi družbo zbrano!

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

II.

Jeden krajcar hišnega davka.

(Konec.)

Pripovedovalo se je v zadnji »Zvonovi« številki, kakó srčni in svojemu vladarju zvesti so bili Ljubljancani in kakšno milost jim je zató izkazal cesar Friderik IV. Plačevali so le po jeden krajcar davka; dejali so mu patidenk. Patidenk pa so imenovali tudi vse davka oproščene hiše same, njive, travnike in vrte, sploh vse, kar je leta 1442. pripadalo ónim hišam. Patidenška pravica je bila tesno zvezana s hišo in zemljiščem ter je prehajala od očeta na sina; tudi ni preminila, če je kdo hišo ali zemljišče prodal komurkoli, najsi celó nemeščanu, plemenitniku ali duhovniku. Kupec je kupil s takšno hišo tudi nje sloboščino.

Ali te milosti so bile deležne samó tiste hiše, ki so stale že leta 1442.. Vse pozneje sezidane so morale plačevati hišni davek in lau-

demij kakor po drugih mestih. Zató lahko rečemo, da se ni opustila nikdar nobena taka hiša. Če je pogorela ali se porotala in je nje gospodar ni mogel ali ni hotel popraviti ter iz nje sezidati, kupil jo je rad vsakdo, ker je bila prosta davkov. Seveda so jih v stoletjih mnogo podrli do tal, vendar pa so vsako zopet sezidali, ker je nova hiša, sezidana na mestu stare in podrté, bila zopet patidenk. Zatorej ni misliti, da bi se bila kdaj opustila patidenk-hiša, dokler je veljal cesarja Friderika IV. privilegij o patidenkih.

Veljal pa je do časov Marije Terezije, do leta 1752. To leto so ga razveljavili, zakaj srednjeveške predpravice in posebnosti se niso več ujemale z načeli, po katerih so takrat Avstrijo preustrojali prav do živega. Novodobna sistema ni poznala izjeme pri plačevanju davkov; takó je pogoltnila razven mnogih drugih sloboščin tudi ljubljanski patidenk. Leta 1751. so ga prinesli Ljubljančani zadnjikrat v mestno hišo. Če se jim je dalo za patidenk kaj odškodnine, ne vem. Pač pa so pri gosposkah tudi še pozneje, še po letu 1751., hiše in vrte z nekdanjo patidenško pravico ločili od hiš in zemljišč, pri katerih ni bilo te pravice. Bile so namreč tudi po letu 1751. še proste 10. vinarja, t. j. procentualne pristojbine. To je bila bržkone vsa odškodnina za nekdanji patidenk.

Ker torej tudi po letu 1751. niso bili patidenki popolnoma brez pomena, imeli so jih pri magistratu natanko zapisane in shranjene ter so skrbno pazili, da se v to število niso vrinile hiše, ki niso bile patidenk, katerih torej leta 1442. še ni bilo, ampak so se sezidale šele pozneje.

Izvestno bi bilo prav zanimljivo zvedeti, koliko je bilo leta 1442. v Ljubljani hiš.

Odgovor temu vprašanju nam je ohranil srečen slučaj. Leta 1783. je hotela namreč višja gosposka ob neki prav neprijetni priliki zvedeti od magistrata, koliko je v Ljubljani pravih meščanskih hiš. Magistrat je odgovoril, da temu prav lahko ustreže, zakaj zabeleženo ima, in sicer jako natanko, katere hiše so patidenk in katere ne, drugače povedano, katere so stale že leta 1442. in katere so se sezidale šele pozneje. Dostavil je še, da so te hiše ostale patidenk, najsi so prešle morda v svojino človeku, ki ni bil podložen mestu. Rekel je: „Denn es gibt auf dem städ. Grunde zweierlei Häuser, die einen sind von allen obrigkeitlichen Gaben frei ausser 1 kr., welchen sie unter dem Namen Patidenk zu reichen haben. Diese Befreiung sollen die Bürger unter Kaiser Friedrich IV. wegen erwiesener besondern Treue und Tapferkeit erhalten haben. Sie werden Patidenkhäuser genannt.“

Jene Häuser aber, welche nach jener Gelegenheit gebaut worden, sind den gewöhnlichen grundobrigkeitlichen Gaben unterworfen. Von den Patidenkhäusern sind mit der Zeit viele in die Hände solcher Besitzer gekommen, welche keine Bürger, sondern zum Theil Adelige, zum Theil andern Standes sind. Diese kommen also alle nach unserem Ausweis in Anschlag.¹⁾

In kot take hiše, stoječe že leta 1442., imenoval je magistrat hiše, ki so imele takrat (leta 1783.) številke: 65.—123., 140.—161., 169.—218., 223.—225., 228.—256., 261., 264., 266.—271., 273.—275., 277.—278., 281., 283.—289., 292., 315.—316., 322., 338., 342., 345. do 355.

Kje, v katerih ulicah, na katerih trgih pa stojé te hiše dandanes in kakšne številke imajo? — Temu vprašanju odgovoriti je jako težko; zakaj hiše so od leta 1770. do danes svoje številke izpremenile že štirikrat. Prvič se je namreč številjenje hiš v Ljubljani uvedlo leta 1770.; prej so jih imenovali po gospodarjih, starih priimkih ali drugih posebnostih ali pa so njih ležo opisovali celó kaj obširno in neokretno, n. pr.: „Luka Minišič je prodal hišo v Rožnih ulicah na oglu, kjer se gré k šentjakovski cerkvi.“ (Gerichtsprotokoll 1517.—1530.)

Hišne številke se vidijo prav preprosta stvar, in človek ne bi mislil, da je moralo miniti malone 1800 let po Kr., predno so izobraženi národje dospeli do hišnih številk; izumili so smodnik in tiskarstvo, odkrili parno moč in najbistroumnejše mašine prej, nego hišne številke!

Ker so ljubljanske hiše od leta 1770., torej v primerno kratkem času, izpremenile svoje številke že štirikrat, zató mi vsakdo rad veruje, da je danes silno težko dognati, kakšne številke so imele ob prvem številjenji leta 1770. Ker pa je to za podrobno lokalno zgodovino ljubljanskega mesta in marsikdaj tudi za zgodovino kranjsko sploh jako važno, bavim se s tem vprašanjem že več let ter sem nabral o njem iz neštevilnih aktov toliko podatkov, da malone vsaki ljubljanski hiši lahko pritisnem nje prvotno številko na čelo. Ali to razpravljanje bi bilo za „Zvonove“ čitatelje venderle predolgočasno; zató ga objavim drugje. Tukaj bodem na podlagi svojih raziskavanj samó povedal, katere sedanjih ljubljanskih hiš so bile nekdanj patidenk.

V ónem zapisku, katerega je magistrat predložil višji gosposki, dejal je, da so bile patidenk najprej hiše št. 65.—123.; posrečilo se mi je dognati, da so stale v okolici šentjakobske cerkve. Od teh hiš jih je že leta 1774. izginilo devet; pogorele so o velikem požaru tega

¹⁾ Mestni arhiv.

leta, ki je v šentjakobskem delu uničil 58 hiš, med njimi tudi vsa jezuitska poslopja in šentjakobsko cerkev, ónostran Ljubljanice v Krakovem pa 51 hiš; to je, vse to predmestje. Izmed hiš, pogorelih v mestu, ni se jih devet nič več sezidalo, ampak podrli so jih do tal. To so bile hiše št. 65.—70., ki so stale tam, kjer je dandanes Virantov vrt. Št. 94.—96. so bila tri jezuitska poslopja: samostan in dva seminarja. Tudi teh niso več sezidali, ampak napravili so na njih mestu sedanji Šentjakobski trg. Šentjakobski cerkvi nasproti, v sedanjih Zvezdarskih ulicah, stale so št. 71.—81., grofa Blagaja hiša je imela številko 80., reduta 82. in 83., od redute do ogla Hrenovih ulic so stale v Florijanskih ulicah hiše št. 82.—93., zadnja, št. 93. je bilo šentjakobsko župnišče. Št. 97. je imel Zatiški dvor, sedanje deželno sodišče; odtod pa do Čevljarskega ali sedanjega Hradeckega mostú so stale po Starem trgu proti Ljubljanici št. 98.—114. Tranča je imela št. 116. Odtod pa je preskočila št. 116. na Karlovška vrata pod Samasso; št. 117.—123. so bile hiše med Karlovškimi vrati in cerkvijo Sv. Florijana.¹⁾

Vse doslej navedene hiše št. 65.—123. so bile patidenk-hiše; patidenk pa niso bile št. 123.—142. Stale so na pobočji ljubljanskega Gradu nad Sv. Florijanom, na Rebrji in na Gradu samem. Št. 128. je bila stalno krvnikovo bivališče, št. 129.—134. so bila poslopja na Gradu, in sicer: Grad sam (št. 132.), stražnikov stolp na Gradu (št. 130.); trije stolpi za smodnik (št. 130., 131. in 134.), pa stolp (št. 133.), na katerem so godli Ljubljančanom v zabavo godci, plačevani iz mestne blagajnice. S št. 143. na oglu Florijanskih ulic in ceste na Grad pa so se zopet pričele patidenk-hiše. S št. 160. si prišel do ulic, ki držé s Starega trga na Reber, kjer so bile št. 161. do 168. Tudi te hiše na Rebrji niso bile patidenk, pač pa zopet hiše na Starem trgu št. 169.—179. Št. 180. je bila prva hiša na Velikem trgu; za njo so se vrstile po Velikem trgu, Pred škofijo, po sedanjem Francovem nasipu in njega stranskih ulicah št. 180.—282. Št. 282. je imela hiša tik Tranče; bila je zadnja na tej strani Ljubljanice.

Vse te hiše so bile patidenki, razven frančiškanskega samostana, sedanje gimnazije, bogoslovnega poslopja, škofije, 7 hiš za Zidom (na sedanjem Francovem nasipu) in poslopja kostanjeviškega samostana, Landstrasserhof zvanega. Da frančiškanski samostan, škofija in kostanjeviški dvor niso bili patidenki, to je očito; bila so cerkvena poslopja, torej ne mestu podložna; zató tudi niso uživala mestnih sloboščin.

¹⁾ Gledé na topografijo stare Ljubljane opozarjam č. bralca na svojo knjigo: »Die wohllöbl. Hauptstadt Laibach« — najsi se kdo spotakne ob tem-le citatu.

Škofija stoji deloma pač tam, kjer so stale do leta 1536. tri meščanske patidenk-hiše. Toda ker se je magistrat škofu Kacijanarju na ljubo odpovedal kot mestna gosposka svojim pravicam do škofijskega poslopja, prestala je škofiji tudi patidenška sloboščina. Bogoslovno poslopje pa se je sezidalo šele med letom 1708.—1714., torej ni moglo biti patidenk. Prav takó je bilo bržkone s sosednimi hišami za Zidom.

Težko pa je povedati, zakaj niso bile patidenk hiše s št. 1.—65. in vse hiše na Rebri, št. 123.—142. in št. 161.—168. Št. 1.—65. so bile v Hrenovih, Rožnih in Žabjih ulicah pa na Žabjaku. Da bi teh in hiš na Rebri leta 1442. še ne bilo, ko so vender že bile Florijanove ulice? To nikakor ni mogoče! Kaj pa, ko bi se prebivalci v tem konci ljubljanskega mesta ne bili kazali takó zvestih kakor drugi meščani? Kaj, ko bi se jim zaradi tega ne bi bila podelila patidenk-pravica? Sicer ne kaže, da bi se spuščali v kombinacije, vender bodi ob tej priliki povedano, da se je nekaj podobnega godilo tukaj leta 1813., ko so Avstrijanci izganjali Francoze iz Ljubljane. Francoska vojska se je bila umeknila iz Ljubljane in nje okolice že dné 28. septembra, pustila pa je na ljubljanskem Gradu kakih dvesto ali tristo móž posadke, katero so Avstrijanci dné 30. septembra z Golovca napadali kár najsilneje. Dasi je bila že vsa Ljubljana v avstrijski oblasti, vender se francoska posadka ni podala. Držala se je do dné 5. oktobra. Ko pa je videla, da francoske vojske ne bode nazaj, podala se je ob jedni popoldne generalu Fölseisu. Za obleganja se je Fölseisu povedalo, da nosijo ponoči francoski posadki iz nekaterih hiš vsakovrstnega živeža na Grad in da se ljudje na Rebri in Starem trgu skozi okna, obrnjena proti Gradu, po raznih znamenjih z lučjo dogovarjajo s posadko. Zató je ukazal zazidati vsa okna in vse izhode zadi za hišami z vrto ali dvorišč na Grad. Ker pa je bilo mnogo hiš, ki se dobivale svetlobo samó skozi ta okna, morali so se njih prebivalci izseliti. Dalje je Fölseis prepovedal pasti živino na Gradu, ker se mu je povedalo, da se tihotapi Francozom celó živina v Grad. Županu je ukazal izbrati šest móž, ki bi gledali na to, da se v hiše na Rebri ne prinaša več živeža, nego ga je ondotnim prebivalcem treba za jeden dan. Vrhu tega je dal razglasiti, da imajo straže povelje, brez razločka ustreliti vsakogar, ki bi se približal Gradu.

Tedanjega ljubljanskega župana barona Kodelija je to povelje silno osupnilo, ker si ni mogel misliti, da bi imela Ljubljana res take izdajice. Zató je pisal generalu, naj mu imenuje denuncijante, ki so bili toli predrzni ter podtikali ljubljanskim meščanom hudodelstvo, katerega bi bil sposoben le najgrši izmeček ljubljanske občine.

Naznanila o izdajskem vedenji prebivalcev na Rebri pa so prihajala Fölseisu tudi še potem, takó da je za dva dni ukazal izprazniti na Rebri vse hiše, naj so bila njih okna obrnjena proti Gradu ali ne.

Toda župan se je tudi sedaj potegnil za zvestobo Ljubljančanov in je generala opomnil, da so bili Francozje že štiri leta v deželi in da se je na Kranjsko priteplo ž njimi veliko sodrge s Francoskega, Laškega in iz drugih njim podložnih dežel. Če živi izdajalec v mestu, izvestno ni Ljubljančan, ampak kakov takšen pritepenec.

Ali kakor rečeno, ne spuščajmo se v kombinacije; vrnimo se zopet k patidenkom. Ko smo zasledovali hiše po Starem in Vélikem trgu in njega stranskih ulicah, pokazalo se nam je, da je bilo v Ljubljani tostran Ljubljanice, torej v pravi stari Ljubljani, leta 1770. skoro do pičice toliko hiš, kolikor jih je dandanes, ali celó nekaj več. To priča, kakó stalni so bili v prejšnjih časih črteži tedanjih mest. V 124 letih se v Ljubljani v tem oziru ni do malega nič izpremenilo; jedino, kar je nastalo novega v teh 124 letih, to je Virantov vrt, Šentjakovski trg in trg pred gimnazijo, kjer je do leta 1788. stala frančiškanska cerkev.

Leta 1442. pa je bilo v tistem in sicer najstarejšem delu Ljubljane, ki ga imamo v mislih, celó več hiš, nego jih je danes ali jih je bilo leta 1770.; zakaj na tistem prostoru, kjer so sezidali jezuitski samostan, bilo jih ni do leta 1611. nič menj nego 30. Vse druge ulice in vsi trgi so po svojem črteži taki, kakeršni so bili leta 1770., in kjer stoji danes kaka hiša, stala je tudi že leta 1770. Vse te hiše pa so bile patidenki, torej so stale že leta 1442., in sicer prav takó razvrščene, kakor so dandanes. Pripisovati je to ne le konservativnemu značaju srednjega veka, ampak tudi patidenški sloboščini.

Toda še nekaj drugega se nam pokaže na izprehodu po stari Ljubljani, to namreč, da so denašnje hiše ponajveč tudi prav tolike kakor takrat. Vsak Ljubljančan je izvestno že opazil zanimljivi prikaz, da imajo vse hiše v tem delu Ljubljane, o katerem govorimo, do malega po tri, največ po štiri okna na ulice. Ta posebnost je še ostanek iz srednjega veka.

Poseben zakon je namreč v srednjem veku veleval, da zaradi prepiclega prostora nobena meščanska hiša ne smé imeti na ulice več oken nego največ tri. Toda v takšni hiši je bilo pač malo prostora, sosebnó za trgovce in obrtnike, to pa so bili ljubljanski meščani v srednjem veku vsi. Vender so si znali pomagati! Stavili so ozke, toda visoke hiše ali pa so dvorišča pozidavali, kolikor se je dalo.

Zató so stale hiše s svojo najkrajšo stranjo na cesti, in dalje: zató niso bila slemena njih streh, kakor se to godí pri novih hišah dandanes, vzporedna z ulicami, ampak obrnjena v pravem kotu k njim. Kaj pak, da sta zategadelj imeli dve sosedni hiši isti kap; da pa se je voda s streh lahko odtekala (zakaj žlebov niso imeli), bil je med njima ozek presledek, katerega je opaziti še pri marsikateri hiši, zlasti na Starem trgu. Pri nekaterih hišah je bil ta presledek tolik, da je rabil za skupno vežo ali skupen vhod dveh sosednih hiš. V poznejših časih, osobito v našem stoletji, zazidali so take grde presledke in pridobili hiši še četrto okno; hiše s pet, šest in več okni pa so brez izjeme vse prezidane iz dveh ali celó treh hiš. Tudi to je imel magistrat natančno zapisano. Iz dveh hiš prezidane v jedno so bile že leta 1770. hiše: št. 71. reduta, in več hiš na Starem trgu (št. 171., 174., 177., 178., 195.); št. 116. ali sedanja št. 6. na Starem trgu je bila že izza starodavnih časov večja od drugih; bila je kruharna (Brotkammer), prodajalnica ljubljanskih pekov. Na Velikem trgu so bile že leta 1770. večinoma vse hiše že predelane iz dveh ali treh (št. 223., 224., 264., 271., 274., 279., 282.); tiste, ki niso bile, imajo še danes samó po tri okna v pročelji. V Florijanskih, Hrenovih in Rožnih ulicah pa se dadó iz dveh hiš prezidane hiše še danes sešteti na prste.

Takó smo dokončali svoj izprehod tostran Ljubljanice. Predno pa se poslovimo od tega mestnega dela, recimo še, da je bila toliko velika Ljubljana, ko je oblegal leta 1442. celjski grof Ureh III., to se pravi, samó toliko je je bilo obkoljeno z ozidjem. Ali že takrat se je Ljubljana širila tudi na óno, levo stran Ljubljanice. Tam so živeli zunaj mestnega ozidja tik mostú židje, ki jih srednjeveški meščani niso trpeli med seboj. Okolo križevniške cerkve pa se je naseljevalo polagoma kranjsko plemstvo. Leta 1416. je ukazal vojvoda Ernest Železni utrditi in ograditi tudi ta novi del mesta, Novi trg imenovan. Takó je imela Ljubljana dvojen zid, zakaj starega tostran Ljubljanice stoječega še dolgo potem niso popolnoma podrli.

Koliko pa je bilo leta 1442. tukaj hiš, ne more se več dognati, ker so jih mnogo pokupili plemenitaši ter jih po več prezidali v jedno. Takó je nastala deželna hiša, takó Knežji dvor i. dr. Leta 1770. je bilo vseh hišnih števil v mestu tostran (na levi) Ljubljanice 76, izmed teh pa 25 patidenkov: 10 v Židovskih, 7 v Gospodskih, 2 v Nemških ulicah, 4 na Novem trgu in 2 na Bregu; do malega vse so bile prezidane iz več hiš.

Iz tega vidimo, da se je ta del mesta šele razvijal, da so že stale hiše razvrščene v ulice; bile so že Židovske in Gospodske ulice, pa tudi pričetek Nemških ulic.

Celó zanimljivo pa je to, da so bili patidenki tudi zunaj mesta, v predmestjih. Tudi te je imel magistrat natanko zaznamenovane. Največ jih je bilo na šentpeterskem predmestji št. 12., 4.—8., 12.—14., 72., 78., 81., 92.—95., 131.—132., 140.—153. Hiše s št. 1.—14. so stale v početku šentpeterskega predmestja, tik mestnih vrat, in sicer na desni strani, če greš iz mesta, njim nasproti pa št. 140.—153. — 13. torej na desni, 11. na levi. Tiščale so se druga druge ter torej leta 1442. napravljale že pričetek ulic, le da je bil na desni strani presledek med drugo in tretjo hišo, pa med osmo in najstjo (sedanjo Pavrovo). Odtod dalje ni bilo na desni strani nobene hiše več, na levi strani pa je stala sedanjemu Mesarskemu mostu nasproti hiša št. 81.; št. 92. je bila pristava pekovske zadruge. V kapucinskem predmestji je bilo 12 patidenk-hiš največ v Slonovih ulicah, namreč šest; druge številke so bile: št. 10, 11., 14., 15 a., 15 b., 16. gospodar št. 11. je bil 1770. leta nekov Perles, št. 16. in 34. Malič, 39., 41. in 47. Jamnik, št. 40. Luckmann, št. 54. nekov Merk. V Gradišči je bilo 13 patidenkov, na Poljanah 10, na Karlovskem predmestji pa samó dva. Na Poljanah sta stali leta 1442. na levi strani 2, na desni pa je bilo ostalih 8 hiš, in sicer prav takó précej na početku Poljan, kakor je bilo to na šentpeterskem predmestji.

* * *

Dostavek. S tem bi bila moja razprava o patidenkih završena, vendar naj dostavim še nekaj, za staro topografijo ljubljansko morda zanimljivega. Jeden teh patidenkov je bilo tudi igrišče (*Ballhaus*) v Gradišči. Leta 1770. je imelo št. 73. Blizu njega je bilo še pet drugih patidenkov. Ali igrišče, t. j. poslopje, kjer so se vršile dostokrat veselice plemenitašev in so iz deželne blagajnice plačevani učitelji (*Fecht-, Tanz- und Sprachmeister*)¹⁾ poučevali mladino plemenitaško v plesnji, borenji z orožjem, jezdarenji in drugih takih spretnostih, bilo je tu šele od leta 1743. Dotlej je bila ta hiša svojina nekega Danijela pl. Erberga »und hatte sonsten nichts als den Patidenk-kreuzer in das städtische Aerar gereicht«²⁾. Leta 1743. pa so jo deželni stanovi kupili od Erberga in jo odmenili za igrišče. Ali deželni stanovi so imeli igrišče že tudi prej, le da drugje. Sedanja

¹⁾ Vicedomski arhiv.

²⁾ Mestni arhiv f. 109.

zunanja šola Uršulink je bila do leta 1710. igrišče. Kupil ga je od dežele ustanovitelj uršulinskega samostana, Jakob pl. Schellenburg, razven tega tudi še vrte kneza Turjaškega, kneza Eggenberga in Fabijančičevo hišo ter je dal na tem prostoru sezidati cerkev in samostan uršulinski.

To staro igrišče, leta 1710. prodano Schellenburgu, sezidali so deželni stanovi leta 1650., in sicer je prepustil tedanji deželni glavar knez Engelbert Turjaški jeden kos svojega velikega vrta, katerega Valvasor takó hvali, deželnim stanovom v ta namen brezplačno. Igrišče, kjer se je shajala kranjska, pa tudi tuja plemenitaška gospoda, potujoča skozi Ljubljano, bilo je sámó na sebi sicer lepa stavba, grda pa je bila okolica, zakaj pred igriščem so bile ob deževji take luže, da je mogla gospoda le po deskah do njega; pozimi se je moralo celó kár zapreti zaradi snegá in blata. Voz se prédnje ni mogel zapeljati, ker je bilo pretesno. Zató so deželni stanovi sklenili, kupiti to njivo in cesto razširiti. Vicedom je dejal, da jim jo rad prepustí, ker ni dosti vredna; še pred nekaj leti je bila ledina (ein öder Ort), zató tudi v urbarji ni obtežena niti z najmanjšim davkom. Stanovi naj mu dadó le kje drugje prav toliko vredno zemljišče. Takó so mogli stanovi razširiti ozko stezo pred igriščem.

Leta 1710. pa so igrišče prodali Schellenburgu ter kupili Erbergovo hišo.

Vprašanje.

Lobanjo sem gledal na prsti —
Prekopal jo bil je grobár;
Premišljaj sem dneve po vrsti,
Ki več jih ne bode nikdár.

Pozneje pri zibelki záse
Obrazek sem gledal cvetoč;
Po vrsti premišljaj sem čase,
Ki dete uzrè jih некоč.

Sedaj pa mi vstaja vprašanje,
Kam bil je bridkejši pogléd:
Če v srca trpljenje nekdanje,
Če v duše bodoči trepèt!

A. Funtek.

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

III. Francozje so tu!

Take binkoštno soboto, kakeršna je bila leta 1809., Ljubljanci še niso ućakali. Francoz se je namreć zopet bližal Ljubljani. Res, da so trepetali že tretjić pred njim, a toliko strahú venderle še niso prebili nikoli.

Ko so Francozje leta 1797. prvić prihajali, bila je pać vsa Ljubljana vrtoglava od strahú in groze pred razvpitimi prekucuhi, jakobinci in sansculotti. Vsaj tretjina Ljubljanec je pobegnila in vzela s seboj, kar je mogla. — Tihi torek, dné 28. sušca, so se bili umeknili tudi zadnji avstrijski vojaki po črnuškem mostu čez Savo. — Tiho sredo, dné 29. marcija, niso Ljubljanci videli ne cesarskih, ne Francozov. »Noć je bila tiha«, pisal je Vodnik v svojih »Novicah«¹⁾ »in po Ljubljani med dvema vojskama vse pri pokoji.« — Tihi četrtak zjutraj so Ljubljanci ugledali prvega Francoza; prijezdil je od Vrhnike sém in nesel cesarskemu poveljniku Hohenzollerju v Črnućah pismo francoskega generala Bernadotta. Već ur ga ni bilo nazaj; vrnil se je šele opoldne. V tem so se mestni oćetje strahoma in trepetaje posvetovali v mestni svetovalnici, kaj storiti. Sklenili so, z ónim francoskim ćastnikom poslati do generala Bernadotta tri poslance, ki naj bi mu priporočili deželó, da bi ji prizanesel in ji ne naložil naklade, ker je ubožna, kamenita in izmolžena od vojske. Prišli so res na Vrhniko, a Bernadotta niso dobili ondu. Ne da bi kaj opravili, vrnili so se domov. Na Vrhniki se jim je izvestno povedalo, da je Bernadotte v Logatci, a bržkone niso imeli toliko srca, da bi ga bili šli iskat tjakaj. Vrnili so se in prinesli z Vrhnike le Bernadottov oklic, kateri je oznanjal Ljubljanćanom: »De Francozi naprej gredo, ni namenjeno ne na Vaše persone ne na Vaše premoženje, oni vošijo, oni oćjo, de bi Vi v miru in brez strahu dobićke Vašega dela in Vaših trudov vživati mogli.«²⁾ Oklic je dalje Ljubljanćanom priporočal, naj Francozov ne primerjajo cesarskim (avstrijskim) vojakom; Francozje niso taki odurneži in stiskavci kakor oni: »Mi cenimo in spoštujemo šege in navade vseh národov, vaše pa še posebno... V naši vojski je najvećji red in najvećja natanćnost. Pri tisti prići

¹⁾ Vodnikovi zbrani spisi p. 67.

²⁾ Listine v Rudolfinu.

bode s smrtjo kaznovan vojak, ki bi vlomastil v vaše stanovanje. Nikar ne mislite, da smo morda divji zmagovalci; naše uljudno vedenje vas bode prepričalo o tem.« —

Ljubljančani so seveda malo verjeli tem besedam, pomirile so jih pa vendar vsaj toliko, da so dné 31. marcija začeli opoldne zopet zvoniti po cerkvah, dočim se dne 30. marcija zaradi Francozov ni zvonilo pri nobeni, in sicer zató ne, da ne bi nastalo kaj pomote. ¹⁾

Naslednji dan, dné 1. aprila (bila je Tiha sobota) je primarširal general Murat s svojo avantgardo, »prednjo vojsko«, v Ljubljano, drugi dan pa Bernadottova vojska, in sicer z glasno turško godbo, vojaki pa so peli marzeljezo. Da bi se mu prikupili, šli so prestrašeni Ljubljančani po stezah in poljskih potih z belimi zastavami na prekljah in drogéh razvpitemu sovražniku naproti; prav táko belo zastavo so razobesili tudi na Gradu. Pozneje, po odhodu Francozov, ki so se mudili to pot samó pet tednov v Ljubljani, tožil in črnil je avstrijski častnik meste očete, da so oni nasvetovali takó, toda mestni očetje so mu odgovorili, da za kaj takega niso odgovorni sami: »Kaj more magistrat za to, če vró meščani na Grad, da bi videli, odkod prihaja sovražnik in koliko ga je, ali če se je tega ali ónega videlo z belo zastavo na poljskem poti? Takrat ni bilo v Ljubljani nobene gosposke, vse so pobegnile; mestni očetje so imeli zató pač drugačne skrbi, nego da bi se bili brigali za take malenkosti. Vrhu tega pa magistratu do ovadbe častnikove tudi ni bilo znano, da bi bil kak someščan toliko brezpameten, pa bi se bil z zastavico v roki na stranskem poti postavljal v smrtno nevarnost.« ²⁾

Gotovo! Radi verjamemo, da ob takih prilikah tudi najmirnejši ljudje ne vedó, kaj storiti, da bi bilo najbolj prav!

A Ljubljančani so se hitro prepričali, kakó nepotreben je bil njih strah. Francozje so se védli proti njim prijazno in uljudno, kakor bi bili njih rojaki, ne pa sovražniki. Kar je Bernadotte obetal, tega se je tudi držal. Naložil ni Ljubljančanom nobenega vojnega davka; pustil jim je orožje, celó od meščanske garde ga ni zahteval. Vojaki so se védli proti njim pošteno in celó uljudno, njih imetja in njih časti se res ni doteknil nobeden. Bernadotte jim je očito dokazal, kakó resno mu je bilo do obeta. Précej drugi dan po prihodu v Ljubljano se je francoski grenadir navzlic ostrí prepovedi Bernadottovi venderle polakomnil in neki ženi v Gradišči siloma vzel uhane iz ušes. Takoj, ko je Bernadotti zvedel o tem, velel je nesrečnega grenadirja nasloniti k zidu šentklavske

¹⁾ Vodnik ibid.

²⁾ Mestni arhiv ljubljanski.

cerkve in ga ustreliti. Ljubljancani bi pač nikoli ne bili mislili, da so razvpiti jakobinci takó krotki in pošteni ljudje! Seveda je bilo Francozom takrat še mnogo do tega, da bi ljudje mislili najboljše o njih!

Drugič so bili Francozje v Ljubljani leta 1805. Ta pot pa Kranjcev niso takó iznenadili kakor leta 1797. Naša vlada jih je sama pripravila na njih prihod in jih poučila, kaj jim je storiti v takem slučaju. Dva dni, predno so prišli Francozje, razglasila je proklamacijo in v nji naročila, naj se vse višje gosposke v deželi z magistratom vred spojé v jedno sólo deželno gosposko »concentrierte Landesverwaltung«. Ta bode prevzela vsa opravila, ki so pripadala do takrat raznim višjim gosposkam. Nižjih gosposk po kmetih in tudi okrožnih glavarstev se ta razglas ni dotikal; ta oblastva naj bi ostala, kakeršna so bila.

Ljudstvu pa se je zabičevalo ne le vestno izpolnjevati naredeb te deželne gosposke, ampak še posebno se mu je priporočalo, naj se véde proti Francozu mirno in se mu ne upira, ker bi to itak nič ne izdalo; celó pa naj ga nihče ne žali ni z besedo ni z dejanjem. Tisti, ki bi se pregrešil proti temu, nakoplje si le najostrejše kazni, in morda še svoje sosede potlači v nesrečo. Deželna gospodska pa se bode trudila na vso moč, da od francoskega poveljnika izposluje prizanašanje deželi.¹⁾

Dva dni pozneje, dné 28. novembra, bralo se je že po vseh oglih nabitó: »Ker je Francoz že v deželi, razglašá se proklamacija. Magistratu pa se naroča, da poučí ljudi po kmetih, naj se vedó proti francozom mirno, naj ne popuščajo svojih domov, sosebno pa naj ne odganjajo živine v hribe, ker je za kàj takega prisojena najhujša kazen. Ob sedanjem razmerji, ki se ne dá predrugačiti, naj se ljudje drage volje udajo vojnim težavam.«²⁾

Take besede niso obetale nič dobrega! In res je bil že prihod sovražnikov drugačen nego leta 1797. Takrat ni zaradi Ljubljane počila ne jedna puška; marzeljezo pevaje in z glasno turško godbo so primarširali Francozje v Ljubljano. Sedaj, leta 1805., pa je po malem že pokalo Ljubljančanom okoli oglov! Francozje so primahali namreč takó nepričakovano in vihravo, da se jim avstrijski vojaki niso mogli umekniti dosti hitro. V Slonovih ulicah so se srečali prvi francoski konjiki z odhajajočimi avstrijskimi husarji in poknili nekaterikrat drug v drugega.

Kakšen razloček med Francozi leta 1797. in temi! To niso bili več tisti ljudje, in Massena, njih najvišji poveljnik, ni bil Bernadotte! Prvo, kar so storili, bilo je to, da so jim napovedali tri milijone davka; gluhi so bili za vse zatrjevanje Kranjcev, da tolikega davka izse-

¹⁾ Mestni arhiv fasc. III.

²⁾ Ibid.

sana dežela nikakor ne vzmore. Odgovorilo se jim je, da Napoleon hoče takó in da ni nobenega ugovora. Ker pa so se Ljubljančani še nekaj obotavljali, dal je Massena zgrabiti najimenitnejše meščane in jim rekel, da jih bode imel zaprte, dokler ne bode plačan vojni davek. Vender to še ni bilo najhujše: Francozje so gospodarili v deželi, kakor bi bili prigrmeli vanjo Turki ali Tatarji; nosili so se oblastno in osorno, vsi, od najvišjega do najnižjega; v grabežljivosti in lakomnosti so presežali drug drugega. Najhujši med njimi pa je bil Massena sam; zaradi tega mu je tudi naše ljudstvo v neravno lepi pesmi ohranilo prav slab spomin.

Kakó so Kranjci, sosebno pa Ljubljančani, izdihnili iz dna svojega srca, ko so zaslišali, da se je sklenil mir in da Francozje odidejo iz dežele! Bili so samó devet tednov v nji; od dné 29. novembra do dné 8. februvarja, ali oskubli so jo v tem primeroma kratkem času prav do dobra.

Leta 1809. so se Francozje bližali Ljubljani tretjič. Toliko strahú kakor ta pot Ljubljančani niso prebili ni leta 1797. Bilo je okolo Binkoštij. Dva ali tri tedne prej so užugali Francozje našo vojsko na Italijanskem in jo na vseh krajih potiskali z Italijanskega. V večjih in manjših oddelkih se je umikala po Goriškem, Koroškem in Kranjskem, Francozje pa za njo. Tistemu oddelku, ki je bežal po Kranjskem, bil je poveljnik hrvaški ban Gyulay, za njim pa je pritiskal in mu je bil vedno za petami francoski general Macdonald z 12.000 pešci in 1.100 konjiki. Naši so ga sicer ustavili pri Razdrtem, Podvelbom in v Logatci, toda zadržati ga niso mogli. Gyulayeva vojska se je zató umeknila v Ljubljano, katero so bili že leto prej utrdili silno močno.

O teh utrdbah je pisal Žiga Zois dné 10. decembra leta 1808. jednemu svojih prijateljev, da so fortifikacije na Gradu in Golovci do malega že dodelane; vse je polno bastij, redut, baterij, čerdakov (Blockhäuser) in magacinov. Utrjevali pa so tudi Rožnikov greben, kolikor ga je do »Michelsruhe« in do »Cekinovega gradu« v Šiški. »Prvi nasledek teh utrditev je, da so naši lepo obrasli griči izgubili svoje zelenje, da se je iz bistriških in turjaških gozdov izsekal zadnji les in da so drva že sedaj za polovico dražja. Zató pa pada tudi cena hiš kàr vidoma. Recimo, da se bodo naši v Ljubljani branili, tedaj moramo biti pripravljeni vsaj na požare in pretresanje mestnih hiš. Po mojih oskromnih mislih bode Ljubljana prestala biti oskromna, prijazna, brezskrbna in tiha vas, kar je bila doslej. Upam sicer, da ne pride do kàj resnega, vender me muči, da ne morem odriniti iz Ljubljane. Zató vam častitam prav od srca, da ste prodali svojo hišo.«¹⁾

¹⁾ Listina v Rudolínu.

(Konec prihodnjič.)

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

III.

(Konec.)

Baron Zois se je nadejal, da bode vojska Ljubljani prizanesla, toda ni ji. Ko se je namreč generalu Gyulayu poročilo, da se naši niso mogli držati ne v Razdrtem ne v Logatci, odšel je dne 18. majnika (v četrtek pred Binkoštimi) s svojo vojsko na Dolenjsko. V Ljubljani je pustil le osemdesetletnega generala Moitella in majorja Lefebvra, z nekaj prav malo vojakov; ni jih bilo več nego jeden, pa še ne popoln bataljon domačega polka Simbschen, prav tak nepopoln bataljon kranjskih brambovcov in štiri kompanije sluinskih graničarjev. Ta pest ljudij naj bi bila ubranila Ljubljano in ljubljanski Grad, dočim se je vélika vojska umeknila! Čudno! V ljubljanske utrdbe so vteknili toliko denarja, ko pa je prišel odločilni trenutek, niti niso poskusili ustavljati sovražnika.

Ta je pritiskal dne 19. majnika (v petek pred Binkoštimi) že od Vrhnike proti Ljubljani.¹⁾ V soboto zjutraj je streljal že okolo Viča, dasi naših ni bilo nikjer videti nobenega. Binkoštno nedeljo zjutraj — deževalo je vso prejšnjo noč — pa se je že na vse zgodaj prikradla v Ljubljano precejšnja francoska patrola osemnajstih konjikov, katere pa so naši na Gradu skoro opazili in ob petih trikrat ustrelili nanje. Ranili so dva konja in ubili jednega možá. Nató je patrola odjezdila.

Proti deveti uri se je sovražnik že prikazoval okolo Rožnika, pod katerim je imel Zois gradič »Rosenbüchel«, in ob pol desetih je prijezdil francoski častnik v mesto ter odšel na Grad. Bil je parlamentar, posredovalec med našimi in Francozi. Poslal ga je general Macdonald, da bi se poganjal zaradi Gradú. Kaj bi bili dali Ljubljančani, če bi bili zvedeli, kaj je opravil, ko so pa ob jednajstih videli z generalom Moitellom prihajajočega z Gradú! Da bi jim sovražnik in naši, dočim se bodo pulili za Grad, le ne razsuli mesta nad glavo!

Bilo je dobro znamenje, in dihali so lože, ko je po odhodu parlamentarjevem na Gradu in tudi na Rožniku vse potihnilo in se umirilo. Kaj so počeli na Golovci, ki je kàr štrlel od utrdeb, iz Zoisovega dnevnika ni posneti kàr do malega nič. Kam pa so z Golovca mogli

¹⁾ To-le pripovedujem ponajveč po Zoisovem dnevniku objavljenem v listku »Laibacher Wochenblatta« 1886, št. 315.—320.

tudi streljati, ko jim je bilo mesto na poti? Z Golovca je Zois zabeležil samó jeden strel, in sicer na Binkoštno soboto; ustrelili so na trnovski most, ko je šel piket Francozov čezenj, a zadeli niso nobenega.

Ob treh popoldne je zopet prišel parlamentar, h kateremu je naša posadka poslala stotnika Moraka doli; dogovarjala sta se dolgo, pa se nista dogovorila; zakaj ne, ne vemo, najbrže pa zaradi brambovskega bataljona na Gradu ne. Brambovskim bataljonom po vsi Avstriji je namreč Napoleon ukazal že dné 14. majnika (ddo. Schönbrunn) dati orožje iz rok in oditi vsakemu na svoj dom, in sicer predno mine pet dnij po prihodu Francozov v deželo. Če tega ne storé, ravnali bodo ž njimi, ako jih dobé v roke, ne kakor z ujetimi vojaki, ampak kakor z razbojniki. Častnikom bodo požgali hiše in jim pobrali vse, kar imajo, prostake pa bodo postrelili.

Takšna kazen je čakala naše vrle brambovce na Gradu, ako bi vzeli Francozje Grad po sili in se jim ne izposluje prej oprostilo. Skoro, da so se ravno zató razbijala dogovarjanja s parlamentarjem. Morak se je vrnil na Grad, po mestu pa je šel glas, da se bode streljanje précej zopet pričelo.

V tem so se sešli v mestni svetovalnici najodličnejši meščani, tudi škof je bil med njimi, da sestavijo združeno deželno gosposko, zakaj »proklamacija«, prav tista kakor leta 1805., bila se je, razglasila tudi sedaj, in sicer že dné 18. majnika. Toda kakó jo sestaviti, ko je najvišja glava v deželi, guvernêr grof Brandis, z vsemi svojimi svetovalci in uradniki pobegnil iz Ljubljane! Od vseh veljakov, zbranih v svetovalnici, pa ni umel nihče ničesar ali vsaj ne dosti o uradniških stvaréh.

Strah, ki so ga prebili Ljubljančani te dni, čuti se iz vsake besede dnevnika, katerega je slavni naš rojak baron Žiga Zois spisaval od dné 20. majnika, od Binkoštné sobote, do konca meseca septembra tega leta. Ta dnevnik je najzanesljivejše poročilo o dogodkih teh bridkih dnij, ne samó zató, ker ga je spisaval takó resnicoljuben in izobražen mož, kakor je bil Zois, ampak ker ga je spisaval zase in ne za javnost. Dnevnik je tem dragocenejši, ker ga Zois ni pisal pozneje, ko je najhujše že minilo in se je marsikatera stvar videla drugače nego prej, ampak sproti, često kár od ure do ure. Samó jedenkrat se je pripetilo, da betežni mož več dnij ni mogel prijeti peresa v roko in je dogodke tistih dnij zapisal šele pozneje iz spomina.

Zmeda je rasla od trenutka do trenutka, sosebno ko je začelo na večer na Gradu res po malem zopet pokati. Take Binkoštné ne-

delje Ljubljanci niso čakali menda še nikoli. »Kaj bode!« vzdihnil je Zois. »Čaka nas huđa noč!«

In res! Mrak je sicer ustavil streljanje, toda ob najstih ponoči je potrkal Macdonaldov adjutant na Zoisova vrata ter zahteval večerje za Macdonalda, vina, jajec, soli, svinjine, pečenke i. t. d., vrhu tega je napovedal generala Macdonalda za jednega prihodnjih dni pri Zoisu na stanovanje. Pa ravno k Zoisu v stanovanje, kakor bi bil francoski poveljnik vedel, da si bodo Ljubljanci v svoji zadregi ravno pri Zoisu podajali kljuko ter hodili modrega možá vpraševati za svét! Ko ne bi bil Zois takrat na vsem Kranjskem brez dvojbe najbolj čislani in najveljavnejši mož, šla bi bila marsikatera bridkost mimo njega, katero je moral sedaj okusiti prav do dna.

Naslednji dan, Binkoštni ponedeljek, dné 22. majnika so začeli na Gradu streljati že ob štirih zjutraj. Zois je štel strele in jih je do desetih naštel 19. Francozov pa ti strelji seveda niso zadržavali, da ne bi jih prihajalo čimdalje več v mesto. Vsa zbegana sta še pred 10. uro prišla k Zoisu okrožni glavar Vilhar in Alborghetti, jeden najodličnejših ljubljanskih trgovcev vprašati za svét. Francozje zahtevajo 50.000 porcij kruha, mesá in vina, za vsak delež $\frac{1}{2}$ funta kruha, $\frac{1}{2}$ funta mesá in polič vina. Ali kje dobiti to ogromnost živeža? Zois, svetuj!

Za silo sestavljena gosposka v mestni svetovalnici je sklenila poslati prošnjo do Brandisa in ubeglih svetovalcev, naj se vender za Boga vrnejo ter pomagajo. To je bilo vse, kar je mogel zbegani cvet ljubljanske inteligencije spraviti takrat na dan. Zois, svetuj!

Toda ubogi Zois je sam potreboval svéta. Iz Rosenbüchla, njegovega gradiča pod Rožnikom, odnesli so bili Francozi do takrat že malone vse.

Dočim so si ti trije možjé belili glavé, kaj storiti, streljali so na Gradu vedno huje; med 10. in 11. uro je naštel Zois 36 strellov.

Opoldne je prišel francoski častnik napovedati Zoisu za jutri opoldne generala Macdonalda, štiri adjutante njegove, šest strežnikov, dvajset konj, kuharja, intendanta in »valeta de chambre«. Za vse te ljudi in njih živino je bilo v Zoisovi hiši pripraviti prostora!

Proti poldne je streljanje prestalo, ob dveh popoldne pa se je zopet pričelo, dasi so se vmes dogovarjali s posadko na Gradu zaradi kapitulacije. Ob dogovarjanji in streljanji pa so se ljubljanske ulice v zatišji, kjer jih niso dosežale krogle z Gradú, čimdalje bolj polnile s Francozi; utaborili so se po ulicah pod milim nebom, zakurili kàr na tlaku in ondu kuhali.

Ob desetih ponoči za Zoisova nov strah! Za jutri opoldne napovedani Macdonald je prišel, in sicer ne sam z napovedanim osebjem, ampak z vso generaliteto, generalnim štabom, postrežništvom, prtljago i. t. d., nad 150 glav, vsi lačni kakor volkovi — Zoisova kuhinja pa mrzla!

»Man bedenke!« zapisal je Zois v svoj dnevnik.

Ob najstih ponoči ga je posečil Macdonald z adjutantom svojim.

Ne dolgo za tem pride z Gradú stotnik Morak in naznani, da se posadka podá. V tem so bili pri Zoisovih pripravili večerjo za 40—50 častnikov; večerjal je ž njimi tudi Morak in se po večerji vrnil na Grad z Macdonaldovim podpisom, da kapitulacijo vzprejme po dogovorjenih pogojih.

Kakšni so bili ti pogoji, sedaj še ni znano. Dimitz IV. p. 273. in »Laibacher Schulzeitung« 1875. pripovedujeta na podlagi Hormayrjevega poročila v »Das Heer von Innerösterreich«, da se je posadka podala proti svoji volji, in sicer zató, ker so jo prisilili nje poveljniki: osemdesetletni general Moitelle, major Lefebvre in nekov obrist-lajtenant Plunket, zgolj tujci, katerim do Avstrije ni bilo kár nič. Ti so bili sklenili prepustiti Francozom Ljubljano brez boja, še predno so jo ti zasedli. Le tega niso mogli ugeniti, kakó naj to storé, da bi bili varni svojih vojakov. Ko se je na Binkoštno soboto Macdonald bližal Ljubljani, poslal mu je Plunket glas, da se mu posadka podá; prosil ga je neki celó, naj le brž pride. Da bi se mu ne ustavljali njegovi vojaki, rekel jim je, naj pusté puške v mestu, in jih je z nekakšnim izgovorom odvedel iz mesta. Nekemu stotniku, ki se mu je nekaj krotovičil, zažugal je, da ga izročí sovražniku kot izdajalca. Takó Hormayrjevo poročilo, s katerim se pa ne ujema popolnoma zanesljivi dnevnik Zoisov; temveč vse kaže na to, da se je posadka le podala zaradi velike škode, ki bi jo trpela Ljubljana, ubranila pa bi se Francozov naposled vendarle ne. Temu pritrjuje tudi Zoisovo pismo, ki ga je pisal jednemu svojih prijateljev précej nastopni dan: »Kar se tiče nas tu v Ljubljani, prebili smo nekaj prav bridkih dnij, sosebno 20., 21. in 22., ko se je 22. opolnoči Grad podal in je izostal naskok, pri katerem bi bilo mesto mnogo trpelo.¹⁾«

Vse kaže torej, da se je posadka podala Ljubljani na ljubo. Zgodilo se je to prav tisti dan, ko je nadvojvoda Karol prvič pri Aspernu užugal do takrat še ne užuganega Napoleona.

Ko so Ljubljančani drugo jutro zvedeli, kaj se je zgodilo ponoči, nastala je po mestu nepopisna zmeda. Doslej so se vendar še na-

¹⁾ Laib. Wochenblatt n. 315.

dejali po malem, da odženó sovražnika, sedaj pa jim je splavalo vse upanje po vodi. Oni odbor, ki se je mučil za silo sestaviti novo gosposko, zvrnil je v tej stiski vse skrbí na hromea Zoisa. Storili so to pač zató, ker so videli, kakó Francozje čislajo Zoisa. Tudi Zois sam se je mesec dnij pozneje prepričal o tem prav sijajno. Z njega graščine Turn-Gallenstein pri sv. Križi na Dolenjskem so mu namreč njegovi ljudje poslali dva zavoja v Ljubljano. Prestregli pa so ju Francozje. Jeden zavoj je bil brez naslova. Francozje so ga odprli, pa ga zopet zapečatili in napisali nanj: »Eröffnet nach Kriegsgebrauch«, drugega zavoja pa, ki je imel Zoisov naslov, niti odprli niso, ampak so zapisali nanj: »uneröffnet aus Achtung für die Adresse«.

Na Zoisa je zvrnila torej ljubljanska gosposka vso skrb. Največ sivih lãs ji je delálo sedaj ónih 50.000 deležev kruha, mesá in vina, ki so jih zahtevali Francozje.

»Pa kaj sem mogel jaz storiti!« vzdihnil je Zois. »Rosenbüchel je bil tak, kakor bi bili razbojniki v njem, ves opljenjen — nobene stvarce ne na mestu . . . Vse teka zbegano semtertja . . . K sreči je kuhar dober dečko, in Schulz in Santlerica (Zoisova služabnika) tudi nista izgubila glave. Dr. Repič¹⁾ je jedini prijatelj, ki nam pomaga.«

Med 9. in 10. uro (dné 23. majnika) so privédli ujeta posadko z Gradú, le častnike so pustili proste. Pred njimi je stopal Moitelle, ki se je ob najstih napotil k Macdonaldu, opoldne pa je prišel za trenutek tudi k Zoisu, pri katerem so se bili sešli škof, okrožni glavar, Alborghetti in župan Pogačnik, torej najveljavnejši možjé v mestu. Kaj pa jih je prignalo k Zoisu? Usoda nesrečnih brambovcov! Sklenili so izprositi brambovcem življenje, toda Macdonald je bil neizprosen, češ, da bi bilo prizanašanje le v slab vzgled. Brambovci so se namreč kaj malo menili za Napoleonov ukaz z dné 14. majnika, in malokateri je zaradi tega položil orožje iz rok. Vender je izprosila ljubljanska gospóda vsaj 50 brambovcem življenje. Kaj pa se je zgodilo z drugimi, ni znano.

To opoldne je bilo pri Zoisu 46 gospodov pri kosilu, tudi Moitelle je bil med njimi. Popoldne so bili zopet najodličnejši meščani do večera pri Zoisu zaradi ostalih brambovcov, toda Zois je svetoval, naj pusté to stvar pri miru, sicer bode še hujša.

Ko se je podal Grad, bili so pač prebiti najhujši trenutki, a čakalo je Ljubljančanov še mnogo hudih dnij, ki jim jih je napravljala rekvizicija, to se pravi preskrbovanje živeža in do malega vseh stvaríj

¹⁾ O tem srčnem moží bodemo še govorili.

za francosko vojsko. Toda preskrbeti jo je bilo težko, skoro nemogoče. V Ljubljani je pošel ves živež že takó do malega, da že prvi dan po kapitulaciji, ko je Ljubljančanom gotovo še gomazel ves prebiti strah po kostéh, perutnine ni bilo dobiti niti za generalovo kuhinjo. Francozje so morali zató ukazati, naj se preiščejo vse ljubljanske hiše in naj se zapiše, koliko ima vsaka perutnine. Ko je general Macdonald, že dva dni po kapitulaciji, dné 25. majnika, odpotoval iz Ljubljane, poslali so Zoisu namesto njega generala Privata v stanovanje, zeló izobraženega in učenega možá, ki je Zoisu izkazoval največje spoštovanje. Ta je Zoisu nasvetoval, naj molčí o vsem, kar se godí in naj ne bode nič drugega nego prirodoslovec in fabrikant! Če je Francoz nasvetoval kaj takega, godilo se je Ljubljančanom pač hudo. In dné 2. junija so z bobnom po Ljubljani razglašali, naj pač vsakdo rajši pogoltne vsako opazko o sedanjem razmerji, sicer bi moral najostrejšo kazen pripisati le samemu sebi.¹⁾

Takó se je pričelo francosko gospodstvo leta 1809.

¹⁾ Fasc. III.

Zimsko cvetje.

Sreče in blagosti
Pómład mi rodila,
Ko mi je ob čelo
Mladoletje vila.

Pómład mi življenje
Resno je pobralo,
Vender mi je v zimi
Cvetje še ostalo.

V srci méni žene
Od mrakú do zóre
In od zóre, dókler
Solnce gré za góre.

To je še jedino,
Kar smem zvati svoje:
Cvetje zimsko v srci,
Cvetje -- pesmi moje!

Rástislav.

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

IV. Sedaj so pa Avstrijanci tu!

Pripovedoval sem zadnjič, kakó so si Francozje dné 21. in 22. majnika, binkoštno nedeljo in binkoštni ponedeljek, leta 1809. osvojili Ljubljano in ljubljanski Grad. Notranjsko do Ljubljane so vzeli že spotoma, z Gorenjskega pa so se jim morali naši umekniti brž potem, ko se je Ljubljana podala.

Toda na Dolenjskem ni bilo takrat videti še nobenega francoskega vojaka. Sicer je bilo tam naših vojakov le malo, ne več nego dva bataljona pešcev in dva eskadrona huzarjev, a bili so zgolj prostovoljci in so kàr goreli za boj s Francozi. Poveljnik jim je bil major Dumontet. Ukazano mu je bilo, napadati Francoze v Ljubljani, morabit jim jo celó vzeti; če bi ga pa le pretrdo zgrabili, umakne naj se na Dolenjsko, v Novo Mesto, če treba, celó do Brežic; dlje se mu itak ne bode treba, zakaj od štajerske in hrvaške strani sèm so avstrijski vojni oddelki čimdalje močnejše pritiskali na Francoze v deželi.

Takrat sploh noben človek pri nas ni mislil, da bi sovražnik ostal v deželi. Pred Dunajem, kamor jih je bil Napoleon privedel ob Dunavu dôli, doživeli so namreč Francozje prav tiste binkoštno praznike nekaj, česar dotlej še nikoli ne. Ves svet je bil namreč do takrat uverjen, da Napoleona sploh ni premagati, da se ga celó krogle ne primejo in da ima nekovo čudodelno stvar pri sebi, ki ga varuje nesreč. Toda pri Dunaji ga je nadvojvoda Karol v hudi hudi bitki popolnoma užugal. Zató so bili Kranjci za trdno prepričani, da skoro ne bode nobenega Francoza več v deželi.

Napoleon je na Dunaji trepetal od jeze in poklical k sebi najboljše svoje generale in njih vojske. Kakor čebele v panj so se vsipale francoske čete od vseh stranij proti Dunaju. Odslej ni minil ne dan, da ni skozi Ljubljano odhitelo nekaj tisoč Francozov na Gorenjsko in preko Koroškega proti Dunaju. Preko Štajerskega niso mogli, ker so stali tam naši in čakali, da jim pridejo s Hrvaškega še drugi na pomoč. Francozje so marširali noč in dan, proti Dunaju, da bi oprali z Napoleonovega imena madež, ki je pri Aspernu padel nanje. V Ljubljani je mrgolelo, kakor v mravljišči.

Ljubljanci so nepopisno trpeli ob tej gneči; vedno so bile njih hiše natlačene s francoskimi vojaki. Dné 8. junija so bili n. pr. v Trnovem in Krakovem ukvartirani štirje polki; vsaka hiša je imela 30—40 mož pod streho. Zoisu so prav tisti dan poslali 136 mož v stanovanje, odkazali so jim fabriko, kjer je izdeloval lončevino; zato se je moralo ustaviti vse delo v nji. Nekaj dnij prej, dné 3. junija, pripeljal se je Marmont v Ljubljano in se ukvartiral pri Zoisu z vsem svojim spremstvom, z 12 možmi grenadirske straže, s 6 adjutanti in 9 posli; zajedno pa je nočevalo pod milim nebom in pod Zoisovimi okni (v hiši pri šentjakobskem mostu) 75 mož, v fabriškem vrtu 200 mož in 10 častnikov, 350 v drevoredu, (sedanjem Zevnikovem vrtu), 60 mož in 10 častnikov pa v Rosenbüchlu, Zoisovi graščini pod Rožnikom. »In vsi ti,« vzdihnil je Zois, »hočejo imeti posteljo, hočejo jesti in piti!«

Zoisu je bila prav lepa prilika opazovati pod svojimi okni pristen, in sicer dosti živ vojaški tabor. Na vrtu in na »Grabnu«, sedanji Zoisovi cesti, povsod se je vedno trlo Francoza, vriščalo in ropotalo je noč in dan. Kuhali so, prali, šivali, zraven pa krali in jemali s seboj, kar so našli kje kaj užitnega.

Dné 12. junija si je zapisal Zois v dnevnik: »Že dva dni vedno pregledovanje vojakov na 'Grabnu'! Bobni ropočejo, da se človeku že studi. Davi se je oglasila tudi janičarska (t. j. vojaška godba), toda samó jeden godec je trobil prav. Kar smo danes pokosili v Rosenbüchlu, vzeli so šasérji (konjiki) hlapcem kár izpod kosâ, svoje konje pa pasó ne samó po travnikih, ampak tudi po pšenici, rži in ječmenu. Naposled sem se odločil, da se pritožim pri generalu. Pomagalo je. Iz lončarnice so vojake takoj prestavili, konjiki so ostali (namreč v Rosenbüchlu), toda prepovedalo se jim je pasti po njivah in travnikih.«

Ali že précej drugi dan je Zois zvedel, da Francozje tam zopet kosé in pasejo. »Sedaj se pa niti ne pritožim več,« dejal je, »pa pojdi vse pod nič!«

Ali vse te čete so odhajale le dalje, največkrat kár najhitreje. Dné 4. junija n. pr. je zatrobila eskadronu, nočujočemu na »Grabnu«, ob treh zjutraj trobenta za odhod; že v petih minutah ni bilo o eskadronu na Grabnu ne duha ne sluha. Prav takó je noč vzela to pot pri Zoisu stanujočega generala Montricharda. Odití je moral takó hitro, da se pri Zoisu še poslovil ni. Zjutraj ob šestih je bila hiša z ulicami vred prazna — sans adieu!¹⁾

¹⁾ Erinnerungen aus dem Kriegsjahre 1809. Wochenblatt 1886.

V Ljubljani je naposled ostalo prav malo Francozov, samó toliko, kolikor jih je bilo treba za največjo silo. Seveda so dobro vedeli, da stoji major Dumontet s svojimi prostovoljci na Dolenjskem in da čaka s Hrvaškega in Dalmacije še drugih vojakov. Ali kaj so hoteli, ko jih je tepeni Napoleon klical pred Dunaj! V Ljubljani jih je na Gradu ostalo 1200 pešcev in kakih 200 konjikov, po kmetih pa ni bilo nikjer nobenega.

Grad je bil že prej dobro utrjen, utrdili so ga že naši, Francozje pa so ga še bolj. Vsaka hiša v mestu in pozneje tudi v bližnjih vaséh je morala poslati po jednega ali dva človeka na delo. Utrjevali so Grad takó, da sta Ljubljančane izpreletavala strah in groza. Bali so se, da se ne bi v ljubljanski okolici ali celó v Ljubljani zvršila odločilna bitka!¹⁾ — Nasprotno pa so Francozje podirali, kar jim je bilo na poti, n. pr. magazine in utrdbe, ki so jih naši napravili na Golovci. V magazinu na Golovci je bilo spravljenega mnogo provijanta, ki ga naši niso mogli vzeti s seboj, ko so se umeknili Francozom. Dné 6. junija se je magistratu zapovedalo, naj spečá te stvari na Grad; če ne more dobiti kónj, pa naj stori to z ljudmi. In ko se je to zgodilo, došlo mu je (dné 11. junija) novo povelje: Iz Ljubljane in okolice je poslati na Golovec 1500 ljudíj, da poderó magazin in utrdbe; Ljubljano zadene 500 glav; če ne morejo dobiti moških, pošljejo naj ženske, in sicer se zgódi to v dveh urah. Ugovora in obotavljanja general ne trpi nobenega.²⁾

V Ljubljano so prihajala od vseh straníj poročila; toda drugo je pobijalo drugo, naposled ni nihče ničesar vedel, verjel pa je vsakdo vse, najsi je bilo še takó neverjetno. Celó tak mož, kakor je bil Zois, bil je ves zbeگان ter si iz različnih govoric in novic ni mogel sestaviti prav nobene pametne: »Naš položaj je strašen,« dejal je dné 6. junija, »ali v moji kuhinji se peče, cvrè in kuha na vse pretege — drugače si ne vem pomagati.«

Kaj pak, da si tudi drugi Ljubljančani niso vedeli! Sosebno sta jih trli dve skrbí: kakó preskrbeti sovražnikovo vojsko, ki je stala takrat še na Gorenjskem, in kakó plačati velikanski davek, katerega so jim Francozje naložili précej, ko so vzeli Ljubljano. Poltretji milijon frankov!³⁾ To je bila ogromna vsota. Toliko denarja v gotovini ni bilo takrat dobiti v Ljubljani, ko bi ji bil človek tudi vse žepe obrnil narobe. Dalje pa, kdo plačaj in koliko? Mestni očetje so se posve-

¹⁾ Ibid.

²⁾ Mestni arhiv ljublj. fasc. 111.

³⁾ Frank je plačal takrat toliko kakor naš goldinar.

tovali o tem malone tri tedne, pa niso dobili prave mere. — In kakor bi še ne bilo zadosti preglavic, zahteval je Marmont dné 12. junija 10.000 parov čevljev. Troški zanje se bodo odšteli pri vojnem davku. — Desettisoč! Brž na magistrat poklicani čevljarji so izjavili, da vsi skupaj, kar jih je v Ljubljani z vsemi svojimi pomočniki vred, na teden nikakor ne vzmorejo več čevljev nego največ 50–60 parov. Minilo bi bilo torej nekaj let, predno bi čevljarji dovršili delo, francoska vojska pa je potrebovala čevljev takoj. Čevljarji so dejali, da povelja ni zvršiti, razven če se naročé v Ljubljano vsi čevljarji iz Loke, Kranja in Tržiča.

Ljubljančani so kâr koperneli od sovraštva do svojih oderuhov!

Ob taki njih volji pa je francoski general prav tisti dan zahteval še nekaj celó neprijetnega. Dné 15. avgusta je bil namreč Napoleonov god. Kaj pak, da mu je morala častitati tudi Ljubljana. General je mestne očete pozval, naj se posvetujejo o tem. Sešli so se v ta namen dné 10. junija, toda sklenili niso ničesar. Zató jim je general ukazal poslati k jutrišnji seji, ki bode pri njem, štiri gospode. Izvolili so štiri najveljavnejše meščane: Frörenteicha, Maliča, Kanduča in Pesjaka.¹⁾

¹⁾ Mestni arhiv ljubljanski, fasc. 111.

(Dalje prihodujič.)

Tri dni ob Sprevi.

Spisal Jos. Mantuani.

(Konec.)

Borkowi (Burg) se delé v tri dele. Največji je »wojsarska gmejna« (vaška občina), drugi »prisarska gmejna« (priselska občina), in tretji se zôve »kuparska gmejna« (kuparska občina). Vsak teh oddelkov stojí zase. Hiše so razvrščene ob véliki cesti, takó da stoji vsaka, ločena po strugi ali rovu, sama zase. Malone vsaka ima pristanišče — pri nekaterih je luka res prav pred vrati. Mislite si veliko zeleno ravan. Proti jugu ne doseza okó nobenega viška, če ne hiše ali senene kopice. Svet je, kakor bi ga bil Bog pogrnil z velikansko, mehko-zeleno preprogo, a človek postavil nanjo delo svojih rok. Proti

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

IV. Sedaj so pa Avstrijanci tu!

(Dalje.)

vedeti, kaj se godí zunaj Ljubljane, bila je do malega nemogoča stvar. Prav taka pa se je godila tudi avstrijski vojski na Koroškem in Štajerskem; tudi ta je zastonj pozvedovala po dogodkih v Ljubljani. Bilo pa ji je mnogo do tega, da bi kàj zvedela. Toda kakó?

Tedaj je dobil celjski okrožni glavar Jurrič srčnega človeka, ki je bil pripravljen tvegati svoje življenje in oditi v Ljubljano, da pozvé, koliko je Francozov v nji in kakó se godí Ljubljančanom. Žal, da ne vem imena tega junaka.

Prišel je v Ljubljano dné 9. junija in šel naravnost k okrožnemu glavarju Vilharju, ki ga je takoj odvedel v svojo sobo. Sreča za oba, da ni bilo videti nikjer človeka, ki bi bil vprašal, kdo je in kaj hoče ta tujec. Ko sta se dogovorila, treba ga je bilo odpraviti zopet iz Ljubljane — ali kakó? Zdajci se domisli Vilhar, da je kamniški okraj za francosko vojsko še štiri vole na dolgu. In izmisli si jo. Izdá ga za okrajnega komisarja, ki je prišel iz Kamnika po vojaško pomoč, katere mu je treba pri rubežni. Predrzni človek je celó prenočil v Ljubljani in odšel drugi dan zjutraj z nekim pisarjem in sedmimi Francozi, vojaki, proti Kamniku. Bilo je blizu poldneva, ko so prišli v Kamnik; na vélikem trgu je bila zbrana velika množica, ki je, ugleдавši došlece, kričala na ves glas: »Francozje gredó, Francozje!« Ko bi ne bilo pisarja, zgodila bi se bila Francozom slaba, takó razdraženi so bili Kamničani nanje. Ne da bi bil kdo kàj opazil ali slutil, spravil je pisar tujega človeka iz Kamnika; zunaj Kamnika je bil popolnoma varen ter je lahko poročil, kaj je videl in zvedel.¹⁾

Strah pred sovražnikom in pred tem, kar se utegne skoro zgoditi, zmedel je Ljubljančanom vse glave. In kaj bi jih ne! Dné 1. junija n. pr. je bilo sv. Rešnje teló, za Ljubljano že stoletja in stoletja jeden najlepših, vsekakor pa jeden najslovesnejših dnij, ko hodi procesija po ulicah, okrašenih z zelenjem in cvetjem. Tudi ta dan je šla, toda kakšna! Bila je procesija z oboroženimi francoskimi grenadirji; trideset jih je hodilo z duhovščino v špalirji, nepretrgan špalir je bil postav-

¹⁾ Listina v Rudolfinu.

ljen po vseh ulicah, koder se je pomikala; pred mestno hišo sta stala dva nabasana kanona, zraven pa dva vojaka z tlečo gobo v roki, ko je šla procesija mimo.

Res, da so Ljubljančani prebili mnogo strahú, toda prebili so ga tudi Francozje sami, sosebno ko so proti sredi junija polagoma izostajale francoske čete, idoče skozi Ljubljano; francoska posadka na Gradu je bila uverjena, da jim naši Ljubljane in kranjske dežele, takó imenitne z vojaškega stališča, ne prepusté kàr brez boja. Zató so se tolikanj utrdili na Gradu.

In bilo je res takó! Na Dolenjskem stoječi major Dumontet je sklenil napasti Ljubljano. Toda bila je to drzna, predrzna stvar, ki bi utegnila popolnoma spodleteti. Zategadelj je moral Dumontet poskrbeti za to, da se vsaj lahko srečno umakne preko Dolenjskega. Zató je bilo treba Dolenjcem najprej vcepiti vero, da se Francozom godí v Ljubljani prav slabo, drugič pa podpihniti v njih še večje sovraštvo do sovražnika. Oboje se je storilo s tem, da je dal novomeški kresijski glavar grof Hohenwart razglasiti pismo, ki ga je neki Napoleonu pisal sam Marmont, najvišji poveljnik v deželi, ki pa Napoleona ni doseglo, ker so ga prestregli naši. Pisano je bilo neki dné 13. junija, grof Hohenwart pa ga je razglasil dné 16. Slulo je takó-le: »Godí se mi tu (v Ljubljani) prav slabo. Nimam niti denarja niti mesá, ker smo v tistem delu kranjske dežele, ki smo ga zasedli, použili že vse. Priprege tudi že ne morem dobiti, ker sem moral osedlati svojo vozno živino, za priprego namenjene vole pa poklati. Tudi nimamo streliva, ker sem v Ljubljani dobil le prav malo svinca.¹⁾ Ne kaže mi torej drugega, nego oditi na Dolenjsko plenit, kjer dobim obilo konj, volov in denarja skritega. Kar naplenim, spečal bodem na Italijansko, če pa to ne bode mogoče, spravim vse vsaj na ljubljanski Grad v varnost. Kar namerjam, ne bode težavno zvršiti, ker se Dolenjci tresó kakor otroci in jih ni šteti za možé.«²⁾

Ne rečem ravno, da je to pismo izmišljeno, da si ga je izmislil ali Dumontet ali pa grof Hohenwart; sumnjivo se mi pa venderle zdí, sosebno zaradi zadnjega stavka, ki je hotel reči: »Glejte, Dolenjci, takó sodijo Francozje o vas!«

Ko je Hohenwart poslal dolenjskim gosposkam prepise tega pisma z naročilom, naj ga razglasé v vsaki fari, dostavil je: »To pismo se razglási, da ljudjé zvedó, kakšne nakane ima sovražnik, in se

¹⁾ Strelivo, smodnik in kremen (puške so bile narejene takrat še na kamen) so Francozje v Ljubljani zbirali dné 8. junija. (Glej Zoisov dnevnik).

²⁾ Listina v Rudolfinu.

takoj zberó, ko se bode prikazoval; bije naj plat zvoná in takó oznani našim vojakom, kje je. Če bi Francoz hotel káj vzeti, upró naj se ter ga odženo siloma; uverjeni naj bodo, da jih ne zapustimo. Skoro udari naš general Cah z veliko silo na sovražnika, zakaj uničiti ga moramo popolnoma.«

Dné 20. junija se je govorilo po Ljubljani, da je kakih 4000 hrvaških brambovcev prišlo že do Vipave in Postojine. Zvedelo se je dva dni kesneje, da so ti Hrvatje dobili v pest več francoskih častnikov, nekega bogatega Rusa in dva kurirja z Laškega. Vsakega Ljubljančana najsrčnejša želja je bila, da bi Hrvatje le skoro priropotali tudi na Grad.

Káj takega so se bali tudi Francozje na Gradu. Dné 23. junija jim je ušlo ob pol štirih zjutraj z Gradú 40 móž, za katerimi je posadka streljala s kanoni.

Nastopna noč, dné 24. junija, bila je Francozom še celó neprijetna, zakaj po hribih so že gorele grmade okolo in okolo. Francozje so bili na Gradu in v mestu vso noč na nogah. Drugi dan, dné 25. junija, odvalil se jim je pač težak kamen od srca, ko je prišla v Ljubljano čisto nepričakovana pomoč, cel bataljon, 720 móž, 6 kanonov in 18 vóz streliva!

Ali veselje je trajalo le kratek čas. Zakaj ta bataljon ni bil namenjen v pomoč ljubljanskim Francozom, ampak Marmontu, ki je takrat z veliko svojo vojsko stal še vedno pri Kranji. Bataljon, katerega se je takó oveselila posadka na Gradu, je v Ljubljani samó prenočil in je dné 26. junija odrinil dalje.

Takrat je bilo na Dolenjskem že vse pripravljeno za napad na Ljubljano. Ravno dné 25. junija je razglašal grof Hohenwart po Dolenjskem: »Naši hrvaški in slavonski brambovci so se začeli v Zagrebu zbirati, da sovražnika zapodé iz dežele. To vam povemo zató, da ne bode zmede.« Dan potem, dné 26. junija, razposlal se je novomeškima brambovskima bataljonoma poziv, naj se nemudoma zbereta in bodeta pripravljena. Tisti dan je stal Dumontet s svojo četo že prav tik Ljubljané in je pri Rakovniku prestregel pikét francoskih dragoncev; od šestnajstih mu je ušel le jeden. Med Francozi silen strah! General Guetard ni vso noč zatisnil očij, in bobni so ropotali na Gradu in po mestu do petih zjutraj.¹⁾ Dné 27. junija je deževalo ves dan; ponoči tega dné pa je udaril Dumontet s kakimi 1600 možmi na Francoze.²⁾

¹⁾ Erinnerungen i. t. d.

²⁾ Ta napad je sicer popisan že v »Mittheilungen d. h. V.« 1851. v Dimitzi IV. 275, 276 in v »Laib. Schulzeitung« 1875, toda je nepopoln.

Ljubljana je bila v najboljšem spanji, bilo je ravno polnoči, ko se ji je bližal s svojimi junaki od štirih stranij — tiho kakor strah. Od jedne sta se po Izici z Iga dôli peljali na šestih čolnéh dve kompaniji prostovoljcev, drugi dve kompaniji (bili so sami kranjski fantje) in dva eskadrona huzarjev sta prihajala po Dolenjski cesti, dve¹⁾ kompaniji Hrvatov pa od Zaloga sëm — vseh skupaj kakih 1600 móž,²⁾ cvet Dumontetove vojske na Dolenjskem in izbrani iz vsega njenega števila. Prihajali so tiho, zató tudi niso vozili nič kanonov s seboj.³⁾ Dumontet je celó prepovedal nabiti puške; streljalo naj bi se nič, ampak Francoze naj bi zagrabili kàr z golim bajonetom.

Napad pa je Dumontet uravnal takó-le: Razdelil je svoje ljudi v štiri oddelke, ki naj bi Francoza napadli vsi zajedno. Véliki oddelek je vodil on sam; namenil se je ž njim udariti po šentpeterskem predmestji in čez Špitalski most v mesto, stotnik Ballerini pa z drugim oddelkom ravno tisti čas po Poljanah; tretji oddelek naj bi prišel po Dolenjski cesti, skozi Kurjo vas, hitro naj bi zasedel Florijanske ulice in Reber ter zajel Francoze na Gradu; četrti oddelek, prihajajoč od Iga na čolnéh, pa bi stopil na Bregu iz čolnov, dobil v oblast Trnovo, Krakovo in Čevljarski most ter se sredi mesta združil z drugimi.

V denašnji številki »Zvonovi« se je že pripovedovalo, da so bili Francozje na ta napad pripravljeni že več dnij. Dné 26. junija, torej jeden dan pred napadom, povedal je general Guetard Ljubljančanom skoro kàr naravnost, da pričakuje ta napad prav vsak čas. Razglasiti je dal namreč: »Vselej, kadar naši vojaki stopajo v orožje ali napravijo kje alarm, natekó se Ljubljančani od vseh stranij, gnetó se, pritiskajo se, tiščé prav tesno do naših vojakov ter vriskajo, češ, da prihajajo Avstrijanci. Zató je vojakom ukazano, takih množic ne le razgnati, ampak kàr naravnost streljati médnje.« In prav tisti dan se je razglašalo, da se odslej na Gradu ne bode več streljalo s kanonom, če bi kje gorelo v mestu, ampak dajalo se bode znamenje s trobento. — Strelí z Gradú so imeli torej odslej ves drug pomen! Da pa se bodo kanoni skoro rabili, to so posneli Ljubljančani zopet iz razglasa, ravno tisti dan izdanega, naj se namreč Ljubljančani ne vznemirjajo, ko ob določeni uri začujejo na Gradu streljanje. Izstrelili se bodo le že dolgo časa nabiti kanoni.⁴⁾

¹⁾ Dimitz IV. 275. pravi, da šest.

²⁾ Erinnerungen etc. Laib. Wochenbl. 1881.

³⁾ Mestni arhiv ljublj. f. 1111, in »Vormerkbuch des Stiftes Landstrass«, f. 144 v Rudolfinu.

⁴⁾ Fasc. 111. M. a.

Francozje si torej niso mogli očitati, da so kaj zanemarili. Imeli so celó že več dnij najjemenitnejše ceste, držeče v Ljubljano in na Grad, zadelane z lesom, peskom v vrečah in sodéh, s kamenjem, s koli, v tla zabitimi i. t. d. Take barikade in palisade so bile videti konec Poljan, na Dunajski cesti pri Maliči in na cesti, ki drži mimo Sv. Florijana na Grad. Vender pa bi bili naši prehiteli Francoze morebiti speče, toda po Dolenjski cesti prihajajoči konjiki naši so se prezgodaj izdali z nekaterimi prav nepotrebniimi streli v Kurji vasi. Da se to ni zgodilo, ujeli bi bili generala Guetarda, ki je stanoval v hiši zraven mestne hiše. Ko je zaslišal strele v Kurji vasi, zbežal je čez dvorišče kàr po lestvi naravnost na Grad, kjer je dal trikrat s kanonom ustreliti ter takó sklicati vse svoje ljudi na noge.¹⁾ Zgodilo se je vse to seveda hitro, vender so bili naši po mestu že na vseh krajih s Francozi v boji, predno je Guetard prisopihal na Grad.

Tisti, ki so prihajali po Dolenjski cesti, niso opravili kaj prida. Njih nepotrebni strel je sklical Francoze za barikade pri Sv. Florijanu. Več sreče pa so imeli drugi, sosebo óna oddelka, katerih jeden je pritiskal po Poljanah, drugi po šentpeterskem predmestji proti mestu. Na Poljanah so se francoski konjiki ravnokar zbirali. Naši jih zgrabijo kàr z bajoneti; nekatere pobijejo, druge ujemó, večina pa jih je ušla.

Po šentpeterskem predmestji je s svojim oddelkom pripeketal Dumontet do Špitalskega mostú in ukazal napasti Slonove ulice, kjer je bilo v Perlesovi hiši skladišče francoskih vojnih potrebščin. Konec Slonovih ulic, pred Maličem, zbrali so se francoski konjiki, ki so naše vzprejeli z vso silo. Skoro da se tu ni dalo predreti. Kàr odjezdí jeden oddelek naših konjikov skozi Blatno vas in ulice usmiljenih bratov na Dunajsko cesto ter popade Francoze tudi od zadi. Takó zgrabljeni so bili Francozje izgubljeni. Kar jih ni bilo ujetih, zbežali so proti Kranju.²⁾ Dva dni pozneje so jih videli, kakó so razkropljeni begali po Gorenjskem. Nekega Bohinjca je srečalo 28 dragoncev, a samó 12 jih je imelo še konje, drugi so hodili peš brez prtljage in nekateri celó brez pušek. — Nekdo drug jih je videl prav tisti dan 72 bežečih skozi Kranj proti Ljubelju.³⁾

Dočim so naši razkropili Francoze pri Maliči, dirjal je Dumontet galopoma (imel je samó 20 huzarjev s seboj) čez Špitalski most, čez Véliki trg in po Starem trgu naravnost proti Sv. Florijanu, češ, da ondu prehití Francoze pri barikadah. Ali prišel je, kàkor vemo, pre-

¹⁾ Mittheilungen des hist. Ver. 1851.

²⁾ L. c.

³⁾ Zois, Erinnerungen.

pozno, kakor je prepozno prišel óni oddelek po Dolenjski cesti, s katerim se je Dumontet sedaj tu sešel.

Videč, da mu tukaj ni opravka, zdirja Dumontet od Sv. Florijana nazaj na Stari trg. Na oglu redute velí ónim 20 huzarjem postati in čakati povelj, sam pa zdreví po Starem trgu nazaj proti Čevljarskemu mostu, odkoder so se že slišali streli. Tukaj namreč so se naši tudi že pokali s Francozi. To so bili tisti, ki so se pripeljali po Ljubljanci in iz Čevljarskih ulic ter so s sedanjega Prešérnovega trga silili na most in proti Tranči, kjer je stalo kakih 200 Francozov.

Dumontet je bil po Starem trgu pridirjal že blizu Tranče, ko zakriči na oglu Čebulove hiše (sedanje Vodne steze) francoska vedeta (straža na konji) nanj: »Qui vive?» (Kdo je?) Zajedno straža tudi izproži proti njemu, toda ne zadene ga. Dumontet zasuče konja kakor blisek ter ga vzpodbode nazaj k svojim huzarjem, stoječim pri reduti; ali na oglu Rebri ustrelí komaj pet korakov od njega zopet francoska straža nanj. V Rebri, ozkih ulicah, ki držé s Starega trga na Grad, stalo je šest Francozov; mogoče, da so prišli šele tisti trenutek z Gradú, bržkone pa so stali v Rebri že prej, ko je jezdil Dumontet mimo njih, pa ga ali niso spoznali, ali pa iznenadejani niso vedeli, kaj storiti. Takoj namreč, ko je zavreščalo po Ljubljani, hiteli so Francozje, ukvartirani po mestu in po predmestjih, góri na Grad ter pustili v početku Rebri šest móž straže. Jeden izmed teh je torej pomeril na Dumonteta, in sicer od dosti blizu, komaj pet korakov daleč, pa ga tudi ni zadel. Konja Dumontetovega pa je strel takó preplašil, da je skočil na drugo stran ceste ter jel tam plesati. Dumontet je bil v smrtni nevarnosti, vendar ga je rešila njega hladnokrvnost. Ko je ukrotil konja, ukazal je Francozom v njih jeziku razjahati ter je zarohnel nanje, zakaj streljajo na častnika, predno so ga vprašali po paroli. Vse to se je zvršilo po bliskovo. V tem pa so bili že naši pregnali Francoze s Čevljarskega mostú po Rebri na Grad.¹⁾

Takó so naši dobili Ljubljano v oblast in ujeli poldrugosto Francozov, med njimi 23 častnikov in dva uradnika, vojnega komisarja Lediera in davkarskega agenta Vadala, ki je kakih 14 dnij prej pregledaval in popisal vse avstrijske blagajnice. Tudi general Guetard se je bridko spominjal napada, zakaj izginil mu je bil njegov dnevnik, kar ga je hudo peklo.²⁾ Tudi je vzel Dumontet Francozom 100 naših ujetnikov, ki so jih imeli zaprte na Fužinah pod Ljubljano.³⁾ Mrtvecev

¹⁾ Mittheilungen 1851.

²⁾ Zois, Erinnerungen.

³⁾ Mittheil. I. c.

in ranjencev je bilo na obeh stranéh primeroma malo; po Ljubljani so pravili, da je Francozov obležalo neki 14, naših pa samó dva.¹⁾ Oficijalno avstrijsko poročilo pa, ki ga je grof Hohenwart razglasil na Dolenjskem, dejalo je, da so Francozje imeli 150 mrličev in ranjencev, naši pa 9 mrličev, 52 ranjencev, med njimi 2 častnika, za nekatere pa se ni zvedelo, kaj se je zgodilo ž njimi. Pogrešali so tudi jednega konja.²⁾

Ves napad se je zvršil kàj urno. Ko se je zdanilo, bila je stvar že vsa končana. Seveda je pokalo z Gradú še ves dan v mesto, na Golovec in na Dolenjsko cesto. Tisti čas namreč, ko so se naši razlili po ljubljanskih ulicah, zasedel je jeden oddelek Golovec, odkoder so ob napadu ves čas prav pridno streljali na Grad. Meščani so poslali na Grad prošnjo, naj bi Francozje prizanašali mestu, toda ti so jih zavrnilo prav grdo in streljali odslej menda še huje.³⁾

Naši so se utaborili po vsem Vélíkem in Starem trgu; sosebno močno so zastražili vse vhode na Grad. Toda morali so biti oprezni, zakaj Francozje na Gradu so prežali nanje kakor jastreb na ptiča. Naših ni smel nikjer nihče toliko pogledati izza opla, da ga je bilo videti z Gradú. Predrzní Dumontet sam je bil nekolikokrat v prav veliki nevarnosti. Da ne bi namreč Francozje planili po kakih ulicah dôli v mesto, zapažili in zagradili so naši vse imenitnejše kraje v mestu, napolnili vreče s peskom in navalili povprek čez ulice sode, polne gnojá, kolikor so jih dobili; takó so pregradili cesto pred škofijo, cesto na Starem trgu, pred reduto, dohod na Špitalski in Čevljarski most i. t. d. Ko si je Dumontet prišel ogledat pregrajo pred Čevljarskim mostom in je stopil nekaj preveč na most, vsul se je z Gradú kàr dež krogel na tisti kraj: jedna je udarila tik njegove noge v mostnico.

Predrzní naši vojaki so se kàr igrali z nesrečo. Francozje so bržkone slabo streljali, in zató najbrže sta pred Sv. Florijanom dva drzna huzarja nalašč stopila na ogel šentjakobskega župnišča. Seveda so se na Gradu précej obrnile vse puške proti njima. In res, jednemu ustrelé konja, drugega pa obstrelé na levi nogi, in proti večeru se je zaradi svoje neopreznosti res ponesrečil jeden izmed naše straže, ki je stala pri reduti.⁴⁾

Na Poljanah še sedaj pripovedujejo o dveh hrvaških jezdecih, ki sta prijezdila čez Špitalski most. Kàr omahne jeden s konja. To-

1) Zois, Erinnerungen.

2) Rudolfinum, f. 144.

3) Zois, Erinnerungen.

4) Mittheilungen des hist. Verein 1851.

variš njegov poklekne brž za ogel hiše v Špitalskih ulicah in pravi ranjencu: »Brate, kaži mi ga, da ga ću pucat!« In ko mu tovariš pové, da je krogla priletela z Gradú, pomeri tja góri ter ustrelí Francoza, stoječega zraven kanona.¹⁾ Ta pripoved se sicer popolnoma ne ujema s situvacijo, pač pa priča, da je drznost naših vojakov ostala ljudem še dolgo v spominu.

Proti večeru se je raznesla novica, da prihaja Francozom 3000 móž z Gorenjskega na pomoč. »Čaka nas huda noć!« vzdihnil je Zois, »Bog daj, da se ne bi kje vnelo.«²⁾

Toda Francozje niso prišli. Ko se je storila noć, tedaj je streljanje na Gradu polagoma pojenjalo, in proti deseti ali jednajsti uri potihnilo do dobra. Ponoći ni bilo slišati nobenega strela več, vender so prečuli Ljubljančani to noć v strahu in trepetu pri zaprtih in dobro zadelanih vežnih vratih. Ko pa so zgodaj zjutraj zvonovi zapeli prazniku sv. Petra in Pavla, zavriskala je vsa Ljubljana, češ: to je znamenje, da so se Francozje podali. Toda ni bilo takó, temveč jo je bil Dumontet, bržkone zaradi óne novice o 3000 móžéh pomoći, v temi popihal s svojimi vojaki iz mesta. »Dumontet ist in der Nacht zum Teufel gegangen!!!«, jezil se je Zois²⁾ —

Ko so se Ljubljančani polagoma prikazovali iz hiš, videli so pred mestno hišo že zopet francosko stražo zraven francoskih kanonov.

Ob osmih zjutraj je primarširal general Guetard in vsa francoska posadka s šumno vojaško godbo zopet z Gradú.

Ljubljančani so se trepetaje spogledavali, češ: »Kaj bode pa sedaj!« Bežati je bilo seveda najbolje, ali Francozje jim tega niso pustili. Bogati trgovec Recher se je bil v Krakovem s svojo soprogo že ukrcal, in čoln bi bil ravnokar odrinil proti Igu, ko so ga ustavili Francozje. Poberó mu vse, kar je imel s seboj, sam pa jim vender odnese peté.

Kakó je Janežič baron Lichtenberg, takrat glava začasne gosposke v Ljubljani, blagroval prejšnjega guvernerja, grofa Brandisa, ki je bil ob prihodu Francozov še o pravem času pobegnil iz Ljubljane v Novo Mesto in tam v imeni avstrijskega cesarja uradoval in vladal deželo, kolikor je Francozje še niso zasedli!²⁾ Prvo, kar so sedaj Francozje storili, bilo je to, da so Lichtenberga in vse njegove uradnike odvédli na Grad, bržkone ker so menili, da so kakorkoli prizadeti pri napadu. Ker se jim pa ni moglo dokazati nič napačnega, izpustil jih je general Guetard še pred poldnevom, toda: »Mais vous payerez bien cher cette visite!« »Vi pa bode te drago plačali ta poset!« dejal jim je pri odhodu.²⁾ (Konec prihodnjič.)

¹⁾ Tudi Zois je slišal o tem, »Erinnerungen« i. t. d. nr. 317. dne 30. junija.

²⁾ Zois, Erinnerungen.

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

IV. Sedaj so pa Avstrijanci tu!

(Konec.)

Dumontet je napadel Ljubljano, da bi jo vzel Francozom, če pa bi se mu to ne posrečilo, da jim napravi vsaj kàr največ škode. Zató je prežal s svojimi vojaki sosebno po francoskih magacinih. Ko so avstrijski vojaki zasledili magacin v Perlesovi hiši (v Slonovih ulicah), razorožili so ondu stoječe straže in odnesli, kar se je dalo; velike in dobro zaprte zaboje pa so razbili in jih izpraznili. Kar so pobrali Francozom, konje, puške, obleko i. t. d., vse so kàr takoj poprodali Ljubljančanom. Še tisti dan po odhodu Dumontetovem iz Ljubljane je dal general Guetard razglasiti, da je te stvari do malega vse précej vrniti Francozom. Gorjé mu, kdor bí kàj utajil!

Trije Ljubljančani so prišli pri tem v prav hude škripce. Ne vem, kakó, bržkone pa po ovadbi, zvedeli so Francozje nekaj tednov pozneje, da sta Matija Drenik in Lovro Schlechter pri Jožetu Žurbiji v Moravčah skrila nekaj stvari, ukradenih Francozom; bile so svojina štirih francoskih častnikov. Poklicali so jih pred vojaško sodišče in jih obsodili na tri mesece ječe in v povrnitev vse škode, ki so jo imeli častniki óno noč. Preračunjali so jo na 2874 frankov. Kakó visoko pa so častniki cenili svoje reči, posnemljemo iz tega, da je polkovnik Belotti zaračunjal par čevljev za 40 goldinarjev.

Drenik se je izgovarjal, da je popolnoma nedolžen. Pravil je, da se je zgodilo tisti večer takó-le: Ko so avstrijski vojaki udarili na Francoze, pribežal je vojaški furir (vojaški služabnik) magacinskega častnika Boldrinija ves preplašen k njemu. Prinesel je s seboj dva kovčega in tri zvežnje ter ga naprosil, naj skrije te stvari, da jih ne dobé Avstrijanci. Furir je ostal vso noč pri njem skrit; zjutraj pa mu je Drenik posodil še vso svojo obleko, da je mogel iti na ulice iskat svojega gospoda Boldrinija in mu poročiti, kaj se je zgodilo prejšnjo noč v Perlesovi hiši. Furir je obetal, da se vrne kàr najhitreje, toda ni ga bilo. Avstrijanci so namreč ujeli njega in tudi njegovega gospoda Boldrinija. Ker ga ni bilo nazaj, zbal se je Drenik, da utegnejo Avstrijanci po vsem mestu iskati prikritega francoskega blagá. Gorjé mu, če ga najdejo pri njem! V tej zadregi mu je nasvetoval njegov

prijatelj Schlechter, naj spečá francoske reči k prijatelju v Moravče, da bi jih mogel po odhodu Dumontetovem, o katerem ni kár nič dvojil, vrniti Francozom ter si takó pridobiti njih zahvalo.¹⁾

Ali so se zatoženci oprali in ali se jim je kazen zmanjšala, ne vem, pač pa je general Guetard ukrenil za večjo varnost Francozov vse, kar je le mogel. Vsak dan je prinesel Ljubljančanom novih takih ukazov.

Précej na sv. Petra in Pavla dan je ukazal, naj se mu naznanijo ljudjé, ki so Avstrijancem izdali stanovanja francoskih častnikov in oprostili nekaj avstrijskih ujetnikov. Toda ti so bili seveda že odšli z Dumontetom.

Drugi dan (30. junija) je dal Guetard odkriti oba mostova čez Ljubljanico ter izprazniti ondu stoječe kramarske lope, pri Sv. Florijanu pa zapreti nekaj hiš, nekaj jih oborožiti, nekaj pa podreti. Ta dan so v Ljubljani tudi zvedeli, da je nadvojvoda Karol dné 21. in 22. marca Napoleona popolnoma premagal.²⁾

Dné 1. julija se je novič ukazalo, naj se stvari, vzete Francozom, prinesejo nazaj, sicer bi jih moralo vrniti mesto.³⁾ Dalje je razglasil general, da se morajo vsi čolni iz Trnovega, Krakovega in Brega z ónostranskega brega prepeljati na to (desno) stran Ljubljanice ter se pod najhujšo kaznijo ondu privezati do pol osmih zvečer. Po osmi uri pa ni smeti odpeljati nobenega čolna na drugo stran Ljubljanice, ker bi se sicer na Gradu streljalo s kanoni nanj. Za izpolnjevanje tega ukaza je odgovoren župan sam.³⁾

Ali navzlic tem ostrim poveljem in navzlic resnemu položaju so bili Ljubljančani dobre volje, ker so bili prepričani, da se stvari skoro do dobra presučejo. »Die Bürger träumen noch immer goldene Brücken.«⁴⁾ Avstrijanci so se prikazovali okolo in okolo Ljubljane, pogostoma celó v predmestjih, takó da so bili Francozje v vednem strahu. Dné 4. julija so morali zgrabiti za orožje in stati pod milim nebom, ravno ko se je vsula med točo in grmenjem velika ploha.

¹⁾ Zatožence je pred vojaškim sodiščem francoskim zagovarjal Zoisov prijatelj dr. Repič. V takih razburjenih časih je bilo zagovarjanje pač nevarno, toda dr. Repič je bil srčen mož ter se je kazal takega že od začetka francoske okupacije. V Zoisovem dnevniku čitaš: »Alles läuft in der größten Verwirrung durcheinander . . . Dr. Repič ist der einzige Freund, der uns beisteht.« Njegov zanimljivi zagovor je shranjen v mestnem arhivu ljubljanskem. f. 1809.

²⁾ Zois, Erinnerungen.

³⁾ Fasc. III.

⁴⁾ Zois, Erinnerungen.

Ljubljanci so si dejali, da Francozje ne bodo vztrajali več dolgo; uničiti jih morajo že bolezní in preveliko trpljenje sámó.¹⁾

Kakšen je bil položaj Francozov, povzeti je najbolje iz razglasa z dné 5. julija. Generalu se je povedalo, da nosi mnogo Ljubljančanov črne kokarde na klobukih,²⁾ nekateri celó obleko brambovcev. To je neki znamenje za zaroto (Dieses wäre eine Anzeige von Complot), sploh pa to znamenje Francoze zeló bôde v oči. Zató zahteva od magistrata, da prepové take črne kokarde in brambovske uniforme; z vsakomer, kogar zasačijo, ravnali bodo po vojaških postavah kakor z rovarjem. Tudi je prepovedano, da bi se ljudjé zbirali v mestu in se stepali na kupe, kadar začujejo strel ali kadar stopajo francoske čete v orožje.³⁾

To, da sta bila oba mostova odkrita (Šentjakobskega in Mesarskega takrat še ni bilo) bilo je za Ljubljančane kaj neprijetno. Pač so se na Bregu, in sicer pod cevmi francoskih kanonov na Gradu, prevažali s čolni, toda prevoznine ubožni ljudjé niso mogli plačevati. Zató je general dovolil (dné 6. julija), da se na Čevljarskem mostu položé tri deske za pešce, toda le podneví, zvečer ob osmih se morajo vselej zopet vzeti z mostú.⁴⁾

Dné 8. julija se je razglasilo: 1) Pred vojno sodišče bode postavljen vsakdo, kdor izdá Avstrijancem kakega francoskega vojaka ali uradnika; 2) če bi se francoski vojak pritožil, da mu je delal kdo izmed Ljubljančanov silo, osvetil bi se general meščanu, nasprotno pa bi tudi ostro kaznoval Francoza, ki bi grdo ravnal s kakim Ljubljančanom.⁴⁾

Dogodki v Ljubljani so napravljali med prebivalci toliko strahú, da se je umeknil iz Ljubljane, kdor se je mogel. Kar je še ostalo v mestu trgovcev in imenitnikov, balí so se prav resno, da bi jih Guetard ne pograbil in jih ne odvedel na Grad kot talce. Zató se je vse pripravljalo za beg. Toda bežali so iz Ljubljane tudi ubožni ljudjé. Ko je Guetard magistratu ukazal, naj mu pošlje 200 delavcev na Grad, tedaj jih magistrat nikakor ni mogel dobiti toliko; izgovarjal se je, da so zaradi dela na polji vsi delavci odšli iz mesta. Dva dni se je trudil, da jih je dobil 31. Ali tudi po kmetih ni bilo dobiti ljudjé. Celó to ni izdalo, da so Francozje devali župane pod ključ; na posled so morali loviti delavce za dela na Gradu, kakor nekđaj novake za vojsko.⁴⁾

1) Fasc. III.

2) Menda v znamenje žalosti za Avstrijanci?

3) Fasc III in Zois, Erinnerungen.

4) Fasc. III.

Francoze je bilo čimdalje bolj strah. Dné 6. julija n. pr. je nastal velik hrušč in trušč med njimi samimi. Okolo 150 italijanskih novincev, Pijemontezov, hotelo je namreč uiti iz Ljubljane, kar pa so jim Francozje seveda branili. Zató so se spoprijeli ž njimi. Obležala sta dva Pijemonteza, sedem pa jih je bilo ranjenih; dva prva provzročitelja te rabuke so Francozje ustrelili še kàr tisti dan.¹⁾

Tri dni pozneje (dné 9. julija) je ušlo zopet 16 Pijemontezov. Francozje so poslali tri dragonce za njimi, pa tudi teh ni bilo več nazaj. To ni bilo dobro znamenje za Francoze! V vsi Ljubljani je imel sovražnik takrat samó še 9 konjikov.

Meščani bi bili stavili, da Avstrijanci to ali prihodnjo noč izvestno zopet napadejo Ljubljano. To se sicer ni zgodilo, pač pa je Guetard drugo jutro dobil od ne vem katerega avstrijanskega poveljnika poziv, naj mu izročí Ljubljano. Guetard mu je odgovoril, da tega ne stori; zaprl jo je od vseh stranij ter ni pustil nikogar več ne iz mesta ne v mesto. Že zopet je bilo sedaj pa sedaj videti naše vojake prav tik Ljubljane; odkrili so most Črnuški, Kranjski in most pri Medvodah ter branili peljati kàj živeža v Ljubljano. Nevarnost je bila že tolika, da je dal Guetard dné 10. julija francoske ranjence prepeljati iz sedanje vojaške bólnice v deželno sodišče in v reduto.

Noč je bila sicer mirna, toda dné 11. julija ob 9. uri zjutraj se je oglasil prvi strel z Golovca, ki ga je zasedel Dumontet. Potem je bilo zopet vse tiho. Popoldne se je Guetardu ponudilo 30 njegovih vojakov, češ, da zažgó leseno orožnico (Zeughütte) na Golovci, kar so tudi res storili.

Nastopne dni so se v predmestjih, sosebno na šentpeterskem, naše patrole vsak čas spoprijele s francoskimi; te so po ondotnih hišah skrbno iztikale po orožji in iskale Hrvatov, ki bi utegnili biti ondu skriti.

Da ima strah res velike oči, dokazali so Francozje te dni prav očito. Celó luči na oknih so se jim zdele sumnjive, češ, da Ljubljaničani dajó ž njimi Avstrijancem znamenja. Zató je Guetard ukazal, da po polnoči ne smé več v mestu goreti nobena luč; tudi pri oknu ne smé stati nihče, sicer pošlje patrole ponj ali pa dá celó kàr s kanoni streljati na táko hišo. Prav takó se je prepovedalo dijakom, da bi se shajali na ulicah; streljali bi s kanoni mednje. Vsakdo, kdor stalno ne biva v Ljubljani, mora oditi v štiriindvajsetih urah iz mesta, sicer ga zapró. Vsakdo, kdor potuje skozi Ljubljano, mora se pokazati

¹⁾ Zois, Erimmerungen.

generalu. Brez potnega lista se ne smé nobena stvar odvesti iz Ljubljane. ¹⁾

Povedalo se je generalu dalje, da Ljubljančani še vedno skrivajo mnogo brambovskega orožja. To se mora takoj oddati, sicer jih zadene najhujša kazen. Ker pa so minili trije dnevi, ne da bi se bila oddala Francozom le jedna puška, dal je general prijeti barona Bas-selija, okrožnega glavarja Vilharja in župana Kokalja ter jih odvedel na Grad. To je izdalo! Ljubljančani so prinesli Francozom toliko orožja, da je Guetard izpustil imenovane tri možé že za dva dni. ²⁾

V teh nevarnih dneh je bilo za Francoze najhujše to, da jim je pohajal živež; imeli so na Gradu le še 22 goved. Od dné do dné jim je bilo jasneje, da jih namerjajo Avstrijanci izstradati in da imajo vsi njih napadi samó ta namen; po vsaki praski so jim naši iz magacinov in predmestij odnesli kàj kruha, mesá, vina, mrve, ovsá in drugih takih rečij. ³⁾ Z živežem so morali Francoze preskrbovati seveda Ljubljančani; dajali pa so takega, da jim je general zagrozil: »Če ne bodo dajali boljšega, zahteval ga bode od njih še jedenkrat toliko.« Posebno slabi sta bili vino in žganje. ⁴⁾

Mestni očetje so odgovorili, da so Francozje samí krivi potrebe in draginje. Živež se draží seosebno zaradi tega, ker sta mostova še vedno odkrita. Pač se prepeljava živež na Bregu čez Ljubljanico, toda prevažanje je drago, silno drago, in ob veliki vodi, kakeršna je bila prav takrat, tudi zeló nevarno. Pač se delajo že dolgo priprave za Špitalski most, ki bode takó narejen, da se bode vsako noč lahko dvignil in pred Špitalske ulice postavil pokonci, toda minilo bode še nekaj časa, predno se naredé verige. Takisto še tudi ni čuti, kdaj se naredí brv čez Čevljarski most. Zató naj general kàj ukrene, da bode mogoče spečavati živež v mesto.

Vse, kar je general ukrenil v tej stvari, bilo je to, da je dva dni pozneje prepovedal prenesti le najmanjšo stvarco iz mesta v predmestja. Prav tisti dan so iz hiše zraven strelišča pod Gradom Francozje odgnali Avstrijancem 13 krav. Nastopni dan (21. julija) se je 200 francoskih pešcev in 16 konjikov spustilo proti Šiški in Viču, da tam dobé mesá, zakaj mesarji so jo bili vsi popihali iz mesta in odgnali živino s seboj. Že tri dni celó bolniki niso dobivali več juhe; zadnjih 20 repov svoje govedi pa Francozje nikakor niso hoteli in tudi

¹⁾ Fasc. 111. 15. julija.

²⁾ Zois, Erinnerungen, Mittheil. 1851.

³⁾ Zois, Erinnerungen

⁴⁾ Fasc. 111.

niso smeli zaklati. Kaj potem? Toda patrole, poslane po živež, niso prišle daleč, samó do »Neuwelta«, zakaj šišenski cerkvenik je začel bítí plat zvoná, ko so se pokazali Francozje. Tudi na Viči niso opravili ničesar; ljudjé so jim pred nosom odgnali živino proti Dobrovi.¹⁾

Nastopni dan so ponovili poskus na vse strani, proti Šiški, Viču in Sv. Krištofu, toda z ravno tisto srečo. Dné 25. julija je okolo 200 Francozov napadlo Golovec, a obležala jih je malone polovica.²⁾

Ljubljančani so si obetali vse najboljše. Kàr udari dné 27. julija kakor strela z jasnega neba médnje novica, da je césar sklenil z Napoleonom premirje. Iz prva tega niti niso verjeli, narobe, dějali so si, da je to le vojaška zvijača, da prihodnjo noč Dumontet prav gotovo zopet napade Ljubljano in da požene Francoze iz nje za vselej. Ali skoro so se prepričali, da je stvar venderle resnična, zakaj Avstrijanci so se umeknili z Golovca, in Francozje so ga takoj zasedli. Skoro potem so pripotovali že tudi avstrijski kurirji skozi Ljubljano ter prinesli seboj avstrijskega ministra Saurauva poziv, naj se Kranjci udadó v svojo usodo, naj se vedejo proti Francozom mirno in ponižno ter slušajo njih povelja.³⁾

Sedaj ni bilo nikakeršne dvojbe več. »Naša nesreča se je odločila«, vzdihali so Ljubljančani in preklinjali vsako stvar, o kateri se jim je zdelo, da je zakrivila pobitko avstrijsko.⁴⁾

Ljubljana je takoj dobila drugo lice. Francozje so prišli zopet z Gradú, naselili se po mestu in predmestjih, položili zopet mostnice na mostove ter odprli ulice, zapažene s palisadami, deskami in sodi. Nekaj dnij pozneje so primarširali novi francoski vojaki v Ljubljano in polagoma zasedli vso deželo, tudi Dolenjsko.

Takó so Francozje zavládali deželi kranjski.

1) Fasc. 111.

2) Mittheilungen 1851.

3) Fasc. 1809. Mittheil. 1851, Zois, Erinnerungen.

4) Zois, Erinnerungen.

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

V. Na obedu pri mestnih očetih.

Ljubljanski mestni očetje pred dvesto in tristo leti so bili mogočni gospodje, kar so kazali že po zunanje. Nosili so se, piše Valvasor na 699. strani XI. knjige svojega znamenitega dela, drugače od drugih meščanov. Imeli so svojo posebno obleko. Najodličnejši med njimi, »svetovalci notranjega sveta«, ali ker jih je bilo dvanajst, tudi »Die Zwölfer« imenovani, oblačili so se v skrlat kakor benečanski plemenitaši; »štiriindvajsetaki« ali »svetovalci zunanjega sveta« pa so nosili črne talarje.

Bili so mogočni gospodje; Valvasor jih imenuje »Die Herren von Laibach«. In takó so jih nazivljali tudi pri gosposkah in v deželnem zboru. Pismom, katera so jim pošiljali cesarski uradi, bil je naslov: »Unser Rath und die ehrbaren weisen, unsere getreueu, lieben N. Burgermeister, Richter u. Rath unserer Stadt Laibach«. Naslovi pa, s katerimi so jih ogovarjali someščani, sosebnó če so jih kàj prosili, dolgi so takó, da človeku kàr sapa pohaja. »Wohledle, gestrenge, edelste, ehrenfeste und fürnembe (vornehme) auch chrsame, wohlweise und hochgeehrtete Herren!« nazval jih je leta 1718. učitelj šentklavške ljudske šole, ko je prosil podpore. Leta 1614. jim je častital učitelj L. Marius za novo leto: »Wünsche ich zu dero langwierigen und glücklichen Regierung, auch Beibehaltung dero hochbegabten Verstandes von dem neugeborenen Christkindlein Jesu unserem Erlöser und Seligmacher ein freundliches und E. E. und N. (okrajšani naslov) an Seele und Leib nütliches und ersprießliches, friedliches und gesundes neues Jahr.« — In celó mestni blagajniki, ki so bili vender samí svetovalci, največkrat še svetovalci notranjega zbora, ki so se torej samí ogrinjali s skrlatastimi plašči, izražali so se v računih o mestnih očetih, kolegih svojih, z najponižnejšimi besedami, n. pr. »Meine hochmögenden Herren haben beschlossen«. Ko je na sv. Marjete ali sv. Jakopa dan ves mestni zbor v skrlatastih plaščih in črnih talarjih spremljal novo izvoljenega župana ali sodnika z rotovža na njegja dom, zvonilo je po vseh cerkvah, na Gradu so pokali možnarji in kanoni, in pele so óne vélike orglje, ki jih Valvasor slaví kot posebno znamenito godalo. Pred sodnikom so zeleno in belo oblečeni

mestni sluge stopali s pozlačenim sodskim žezlom kakor rimski liktorji s sekirami in butaricami palic pred konzulom in diktatorjem.

Vender nekdanjih naših mestnih očetov ni vedno obkrožala takova častitost in resnoba. Tudi z njih obrazov so časih izginile gubé, ki so jim jih delale skrbi za srečo in blagost njih someščanov. Saj človek celó sreče in veselja neče in ne more uživati neprestano, kakó li bi vedno prebijal resnobo! Vse ob svojem času! Naši predniki so si sladili in olepšavali življenje veliko bolj nego mi, sedanji ljudje; zató so se časih pri bogatem obedu in pri kozarci sladkega vipavca ali terana radi odškodovali za trud in težave svetovalskega svojega dostojanstva.

Najrajši so storili to seveda ob mestnih troških. Takih prilik pa se je v letu dnij ponudilo dovolj.

Gotov je bil vsako leto obed pri sodniku. Povabiti vse mestne očete na svoj dom in jih tamkaj pogostiti ob svojih troških, bila je starodavna in častita dolžnost, kateri se sodnik ni mogel odtegniti po svoji izvolitvi. Razven tega pa jih je moral do leta 1660. pogostiti tudi na dan tistih izrednih dveh sej, ki so ji imenovali »Stadtrechten«.

Za sodnika je bila to velika teža, zató je leta 1660. predlagal župan, naj bi se obedovalo odslej samó po jedni taki seji, zlasti zató, ker sta bili imenovani seji v postu, torej v času, ki je malo prikladen banketom in hrumečim obedom, in ker se je duhovščina spotikala ob njih. Ta nepotrebna potrata se odpravi tem lože, utemeljeval je župan svoj predlog, ker se mestnemu sodniku s tem ne jemlje nobena njegovih pravic in noben starodaven privilegij.¹⁾

Toda že to leto ali pa jedno naslednjih let so sodniku še bolj olajšali priredbo običnega obeda. Prispevala je namreč troškom tudi mestna blagajnica. Toda samó prispevala je. Našel sem med mestnimi računi zapissek, koliko se je iz mestne blagajne potrosilo za sodnikov obed na sv. Jakopa dan leta 1680. Največ se je izdalo za sladkor, ki je prišel na mizo v raznih oblikah, »unterschiedliche Sorten candiert und gefärbt Zucker« 5 gld. 15 kr., »2¹/₂ Pfund glatten und gekreisten Confect-Zucker«, 2 gld. 30 kr., »1³/₄ Pfund runde und glatt zuckerte Confect-Piskotten«, 1 gld. 32 kr. Masleni kruh in potice so stale 8 gld. 20 kr. Mnogo se je na mizo prineslo sadja, »allerlei Sorten und die Menge Früchte und Obst« = 2 gld. 20 kr. Vina se je plačalo iz mestne blagajnice: dva bokala malvažijca = 1 gld. 36 kr., 6 bokalov črnikalca in 16 bokalov vipavca.²⁾

¹⁾ Gerichtsprot. der Stadt Laibach, 1660, v mestnem arhivu ljubljanskem.

²⁾ Ausgabenbuch der Stadt Laibach 1680.

Seveda je večino troškov trpel sodnik sam, zakaj skoro ni misliti, da bi se ob toliki obilici sladkorja ne bilo použilo nič mesá. Zgolj na sladkor in potice jih izvestno ni vabil!

Mnogi obedí pa so se plačevali vsi iz mestne blagajne. Jeden takih je bil vsako leto na Šuici pri Dobravi. Po starodavni navadi je namreč vsako leto po jedenkrat odbor mestnih očetov, nalašč izbran v ta namen, objezdil meje sodnega okraja ljubljanskega ter po končanem opravilu obedoval v Šuici, kjer kmetje seveda takim gospodom, kakor so bili ljubljanski mestni očetje, niso znali postreči. Če gospôda po končani, gotovo naporni ježi ni hotela biti lačna, morala je vse potrebne reči sama preskrbeti ter jih iz Ljubljane spečati na Šuico. In res nahajamo v mestnega blagajničarja računu za leto 1608. zaračunjanih 40 kr. za voznika na Šuico, »dem Fuhrmann mit zwei Ross zahl 40 kr.«¹⁾

Z obedom ob mestnih troških je bila združena tudi razdelitev mestnih travnikov v Prulah in na Dolgem bregu. »Dolgi breg« se imenujejo še sedaj travniki na barji ne daleč od mesta med Ljubljano in Ižansko cesto. Ti travniki, seveda takrat še zeló mokri, bili so mestni. Kakó so jih razdeljevali in komú, seveda samó košnjo, ali mestnim očetom ali pa so jih dajali proti plači v najem komursibodi, tega ne vem povedati. Ali najsi je bila stvar taka ali drugačna, toliko vem, da niso opustili nikoli obeda po tem opravilu. V Prule so hodili peš, na Dolgi breg pa so se vozili po Ljubljanci, in sicer so si najprej ogledali travo (najbrže le jeden ali dva, zakaj troški so leta 1609. znašali za ta ogled v Prulah 3 gld. 35 kr.) jeden teden potem pa so razdelili travnike. Ob tej priliki so bili navzoči, če ne že vsi mestni očetje, pa vsaj večinoma. Zató je razdeljevanje travnikov povzročilo 24 gld. troškov za obed.

Vabiti so se mestni očetje tudi vsako leto dajali v razne samostane, kadar se je praznoval cerkveni ali samostanski patron. Zdí se mi skoro, da so jim bili ti obedí prav posebno priljubljeni. Vsaj odklonili niso nikoli nobenega vabila, ampak počastili so dotični samostan celoštevilno. Kdo pak bi se res tudi upiral takó prijaznemu povabilu, s kakeršnim so se n. pr. leta 1711. oglasili avgustinski menihi v sedanjem frančiškanskem samostanu. Pisali so magistratu: »Dné 28. avgusta je obletnica svetega ustanovitelja in vélikega cerkvenega očeta Avgustina. Ta dan smo imeli še vselej to veliko čast, da se je č. magistrat v velikem številu udeležil slovesnosti. Tudi to pot se zanašamo na to; zraven tega pa prosimo milostne vas gospode (anbei aber haben wir

¹⁾ Ausgabenbuch des Stadtcammrers v. J. 1608 v mestnem arhivu ljubljanskem.

Euer Gnaden und Herren bitten wollen), da na določeni dan ne pridete samó k slovesnosti in službi božji, kakor je to stara navada, ampak nas tudi počastite s tem, da blagovolite po končanem opravilu počastiti naš refektorij ter se tam zadovoljiti z oskromnim kosilcem.*

Mestni očetje so vzprejeli to prijazno vabilo, toda pri tisti priči tudi sklenili, da podarijo menihom 30 gld. Vrh tega so ukazali zanesti v samostan 10 bokalov črnikalca; tudi so godcem (pač tistim, ki so jim godli ob obedu) podarili 1 gld.

Prav takó radodarni so bili tudi proti drugim vabilcem.

Prilika pa je razven teh stalnih obedov prinesla gotovo vsako leto tudi kak izreden obed, takó po vsakem vélikem orožnem ogledu »Stadtmusterung«, potem ko so pregledali meščane, zbrane na Vélikem trgu, če so dovolj preskrbeni z orožjem.

Gostili so se tudi o seosebno veselih prilikah, takó leta 1680., ko so po dolgem času izvolili v deželnem zboru zopet jednega mestnih očetov v deželni odbor; — »als ein Verordneter ausgewählt wurde, ein Nachtmahl auf Befehl des Bürgermeisters gegeben.«¹⁾ Časih pa so imeli mestni očetje tudi samí goste, takó n. pr. po ónem orožnem ogledu leta 1637., ko so priredili za pregledovalce (komisarje) in godce zajutrek, »ein Frühmahl«. Vender je bil ta zajutrek (vsaj po računu blagajnikovem, ki je seveda zaračunjal rajši več nego menj) precèj obilen.²⁾ Zajuterkovalo se je na rotovži, zakaj rotovž je bil pred dvesto in tristo leti za Ljubljančane jedno prvih zabavišč, česar bi človek danes nikakor ne pripisaval častitemu poslopju. O pustu se je na rotovži

¹⁾ To omenjamo še posebe zató, ker pravi Valvasor XI. 699 a: »Vermuthlich ist selbiger (scil. ein besonderer Habit der Rathsherren) mit dem Ansehen der Stadt dahin gefallen, als man selbiger die Verordneterstelle bei der Landschaft genommen.« — Časih so plemenitaši torej tudi še v Valvasorjevi dóbi izvolili meščana za deželnega »Verordneter«, vender je bilo to kaj takó nenavadnega in nepričakovanega, da je bilo mestnim očetom povod za praznovanje.

²⁾ Bei der Stadtmusterung den 12. August 1637 den Herren Commissarien und Spielleuten ein Frühmahl gegeben. Verzeichnis, was dabei verzehrt worden: Erstlich um Brod, Pogatschen u. Potizen = 2 fl. 30 kr., per 2 Paar indianische Hühner = 2 fl. 44 kr., 2 Paar Kapanner = 1 fl. 12 kr., 4 Paar junge Tauben = 48 kr., ein Kalb = 1 fl. 12 kr., 1 Spanferkel = 2 fl. 45 kr., Rindfleisch, Zunge u. Fleck = 2 fl., um 2 Mulbraten = 38 kr., 2 Kitz = 1 fl., Krebs = 20 kr., Maurachl = 12 kr., Pomeranzen = 22 kr., grünes Kraut = 6 kr., Butter = 20 kr., 3 Pfund Schmalz = 33 kr., 2 Pfund Speck = 12 kr., 1 Pf. Oel = 13 kr., 1 Mass Essig = 12 kr., Salz = 8 kr., Käse = 9 kr., allerlei Gewürz = 1 fl. 20 kr. Mandel u. Confekt = 3 fl., der Köchin ihr Lohn = 1 fl. 30 kr., 3 Viertel Wippacher = 40 kr., 43 Viertel Terant à 9 kr., 38 V. Marwein à 6 kr., zusammen 33 fl. 36 kr. — Ausgabenbuch 1637. Beilage.

plesalo, da se je vse kadilo, in če so prihajali glumači skozi Ljubljano, mogli so svoje umetnosti razkazovati samó na rotovži.

Časih so gostili mestni očetje prav odlične goste, takó leta 1638., ko so prišli v gostí nekov gospod pl. Hzingkh, nekov gospod Kren, »die Herren Patres«, najbrže jezuitje, in celó vicedom sam.

Toda največje gostí, katere so kdàj doživeli, bile so pač óne leta 1601.

Nadvojvoda Ferdinand, poznejši neustrašni cesar Ferdinand II., zatiral je protestantovsko vero nekamo burnato krčevito. Ta je bil tisti, čegar mati je dejala, da bi šel rajši z beraške palice po svetu, nego bi na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Primorskem trpel le jednega samega protestanta. Ob zatiranji nove vere je bil ljubljanski škof Tomaž Kren Ferdinandu najboljši pomočnik.

Leta 1600. so morali zadnji protestantovski pridigarji zapustiti deželo, in spomladi leta 1601. je naznanil župan zbranim mestnim očetom, da je dobil od škofa (Tomaža Krena) pismo, v katerem mu poroča, da bode po sklepu stolnega kapitelja ljubljanskega na Véliki terek iz nova blagoslovil že toliko let oskrunjeno cerkvico Sv. Elizabete.¹⁾

»Kaj porekó li gospodje svetovalci na to škofovo pismo?« vprašal jih je župan.

Ti so bili takrat že vsi katoličani in so sklenili, da se udeležé blagoslovitve, po slovesnem tem opravilu pa da priredé na rotovži obed ter povabijo tudi škofa; bržkone vzprejmó vabilo tudi gospod vicedom, deželni upravitelj (der Landesverweser), kanoniki in še druga gospóda.²⁾

Pripravili so sijajen obed, ki je stal 126 gld., za tedanje čase takó visoko vsoto, da se je celó mestnim očetom zdela previsoka. Ko so pregledavali mestne račune, niso je blagajničarju odobrili, ampak priznali so mu samó sto goldinarjev.

Gotovo bi zanimalo tega in ónega, sosebno naše cenjene gospodinje, kaj li je obedovala takó odlična gospoda in kakove jedí so se takrat nosile na mizo?

To nam pové še ohranjeni blagajnikov račun o troških, ki jih je imel za obed. Vsega nam seveda ne pové; ne pové nam n. pr., v katerih oblikah je hodila govedina ali teletina na mizo. Tudi bi naše gospodinje v natančnem računu, v katerem celó sol ni pozabljena

¹⁾ Ta cerkvica, ki je bila v Špitalskih ulicah, v mestni hiši, v kateri ima sedaj trgovec Mayer svoje prodajalnice, bila je mestna svojina; mestni očetje so dovolili Trubarju že leta 1531., da smé pridigovati v nji. Oskrunjena je bila torej že 70 let,

²⁾ Gerichtsprot. a. 1601, p. 90.

(stala je 56 kr.), pogrešale marsikatere stvari, brez katere si dandanes niti ne morejo misliti navadnega obeda, kaj šele takega, kakor je bil ta.

Blagajničar je bil kupil 67 funtov govedine, funt po 2 kr., 12 funtov plučne pečenke (Mulbraten), tudi po 2 kr. funt, 2 volovska jezika, po 8 kr. jezik, pet kozličkov po $26\frac{2}{3}$ kr., 4 teleta po 1 gld. 24 kr. do 1 gld. 56 kr., svinjine za 7 gld. 6 kr., tri plečeta za 1 gld. in 6 prekajenih klobas po 2 kr.

Perutnine je nakupil: 6 parov puranov (indianische Hühner), par po 1 gld. 2 kr., 7 parov kopunov, par po $55\frac{1}{2}$ kr. in 3 pare golobov, par po 12 kr. — čudno pa, da nič piščet! Ta perutnina je bila pač dobro pitana, zakaj snedla je bila 2 mernika prosá in 15 hlebčkov sira! S sirom so pitali purane, toda s kakšnim, ni povedano; rečeno je le, da so bili hlebčki po 4, 6 in 10 kr.

Seveda so prišle na mizo tudi ribe, domače in morske (Meergeschmalz). Domačih sta z županom kupila na trgu in pri Krakovcih za 3 gld., morske pa so stale 15 gld. brez voznikovega zaslužka za vožnjo iz Trsta v Ljubljano = 2 gld. $13\frac{1}{3}$ kr.

Zabele so porabili 47 funtov, in sicer: 40 funtov slanine à 8 kr., 23 funtov masla à 10 kr. in 4 funte olja à $10\frac{2}{3}$ kr. Celó majhen pa je račun za prikuho, ne večji nego 10 kr., za kislo zelje, 9 kr. za razno drugo zelenjavo, morebiti solato, pa 3 bokale kisa à 8 kr. Da bi bil natančni blagajničar v svojo škodo pozabil prikuhe, tega ni misliti. Najbrže je dobil prikuho s Fužin, zakaj jedna številka njegovega računa slove: »Für allerlei, so Herr Urbanič von Kaltenbrunn geschickt, verehrte (= schenkte) ich seiner Hausfrau einen Doppelthaler = 4 fl. $26\frac{2}{3}$ s, kar je jako veliko darilo! Za ta denar se je tačas kupila že slaba krava!

Pšenična moka je stala 7 gld. 2 kr., (silna vsota!), jajca = 2 gld., oblate za torte = 6 kr. Lekarnarju se je plačalo za konfekt 1 gld. 57 kr., dve kuharici pa sta zaslužili vsaka po 2 gld.

Pili so dvoje vino, teran in vipavca; terana so popili 80 bokalov à 8 kr.; vipavca pa tudi nekamo toliko, »jeden čeber«; stal je 8 gld. $53\frac{2}{3}$ kr.; po navadi je bil teran tedaj za krajcar dražji nego vipavec. Dolenjca (Marwein) so pili samó posli; dali so ga jim 20 bokalov.

Ta račun je zanimljiv tudi še na drugo stran. Kaže nam, kakó silno je od takrat poskočila cena najiminitnejše jestvine, mesá, sosebno govejega in telečjega. Govedina stane sedaj v Ljubljani (na stari funt preračunjana) 36 kr., ¹⁾ leta pa je veljala samó 2 stara ali naše 3 nove

¹⁾ Računjal sem po tržnih cenah v »Laibacherici«.

krajcarje. ¹⁾ Podražila se je torej dvanajstkrat. Prav taka je s teletino; tele se je leta 1601. kupilo za 1 gld. 24 kr. (pri mesarji!), danes, ne vem, če se dobí za dvanajstkratno ceno. Nekaj menj so v ceni poskočili volovski jeziki, sicer bi stal jezik po denašnji ceni 1 gld. 44 kr. Isto je reči o kozličku; če bi bil dvanajstkrat dražji, veljal bi nad 5 gld., toliko pa ne veljá.

Veliko menj se je podražila kuretina, torej je bila že takrat draga. Par puranov je leta 1601. stal 1 gld. 2 kr., malone toliko kakor célo tele! Dandanes jih dobiš za dvojno ceno. Za tisto, kar sta stala purana, dobil si 30¹/₂ funta govedine. Nekamo ravno taka je s kopuni; golobje pa se niso podražili niti za polovico; bili so torej takrat najdražja, najbolj čislana kuretina, zakaj za par golobov je dal človek takrat 12 kr., to je toliko kakor za 6 funtov govedine. Danes je za par golobov ne dobiš niti jeden funt. Torej so si drago kuretino smeli privoščiti samó bogataši. Takrat je živela menda tista gospá, o kateri sem že večkrat slišal, da je na piščetih zapravila sedem graščin.

Tudi mast je bila takrat primeroma jako draga, sosebno olje; funt je stal petkrat toliko kakor govedina; po denašnjem razmerji bi funt olja stal $36 \times 5 = 1$ gld. 80 kr. Ker je imel tudi kis ceno najboljšega vina, 8 kr. bokal, ubožni ljudjé pač niso použili mnogo solate.

Tudi vino se ni podražilo tolikanj kakor govedina. Bilo je jako drago, po 8 in 9 kr. bokal, torej takó drago kakor 4 funti mesá. Tesar ali mizar, ki služi dandanes v Ljubljani 1 gld. 40 kr. do 1 gld. 60 kr. — tolik menda je povprečni zaslužek — zaslužil je leta 1601. samó 12 do 14 kr. Na prvi pogled se nam zdí, da je služil malo, toda s svojim zaslužkom si je kupil 6 do 7 funtov govedine, denašnji si jih kupi komaj 4. Več pa si denašnji lahko privoščí pijače. Tesar leta 1601. je za bokal vipavca ali terana izdal ²/₃ svojega dnevnega zaslužka, sedanji izdá komaj jedno tretjino.

Iz tega vidimo, da si tesar protestantovske dôbe ni mogel privoščiti vina, kuretine in solate — to je bilo za bogatine — pač pa kruha in mesá. Kdor torej ni dobro gospodaril in varčeval, ta si tudi takrat ni prihranil ničesar, sosebno pijanec ne. Nevarnost pa, da bi stradal, bila je zaradi nerazvitih občil veliko večja. Slaba letina, vojska v sosednih deželah in druge take neprilike so hipcem lahko provzročile draginjo in stradež.

Tudi o tem vedó pripovedovati računi o obedih mestnih očetov. S početkom tridesetletne vojske je nastala na Kranjskem silna dra-

¹⁾ Goldinar je imel namreč takrat samó 60 kr.

ginja. Ko so leta 1623. obedovali mestni očetje na Šuici, stal je koštrun¹⁾ 5 gld., tele 8 gld., par piščet 32 kr. Drage, silno drage so bile tudi druge reči, ki jih je bilo treba za jedi. Funt masla je stal 36 kr., funt špeha ali surovega masla 32 kr., funt olja 1 gld. 20 kr., torej toliko kakor leta 1601. celo tele; bokal soli 24 kr., bokal kisa 20 kr., par pomaranč 12 kr., par limon 24 kr. Bokal terana, ki so ga leta 1601. pili po 9 kr., stal je sedaj 34 kr., črnikalca pa celó 48 kr.; dolnjec je bil za polovico cenejši, vendar še dosti drag.

Ta draginja pa mestnih očetov ni motila, da ne bi bili popili 92 $\frac{1}{2}$ bokalov terana, 20 bokalov črnikalca, dolnjca pa samó pet in pol!

Ali pa je z draginjo jestvin poskočil tudi zaslužek v tistem razmerji? Nikakor ne! Leta 1623. je služil mestni tesar, mizar in dninar toliko kakor leta 1601. Stradal je torej, da se je lupil. Šele ko je draginja trajala nekaj let, povišal je magistrat mestnim rokodelcem, mizarjem in tesarjem, zaradi njih neprestanega moledovanja zaslužek od 12 in 14 kr. na 30 kr. Dosti pa ob toliki draginji s tem ni bilo pomagano. Čitatelj utegne iz vsega posneti, da tisti takó hvaljeni starodavni časi, ko je bila govedina po 2 kr. funt, vino po groši — in skoro bi še dejal, po pet krav za jeden groš — od blizu pogledani vendar niso bili takó rajski, kakor se nam vidijo od daleč. Seveda pa je pri njih oceni jemati v poštev še mnogo drugih, in sicer prav neprijetnih stvari. Toda o tem zinemo morebiti kaj o drugi priliki.

¹⁾ V tem računu se tudi čita: „Dem Fleischhacker so die Castraun abgethan und die Würste gemacht, zahle ich 48 kr.“ Kaj, ko bi se iz tega sklepalo, da so delali klobase od koštrunovega mesa? Najbrže pa bi bil ta sklep prenačuden; tako slabega ukusa pač niso imeli mestni očetje, katerim je učitelj Marius za novo leto želel „auch Beibehaltung dero hochbegabten Verstandes“. Da bi leta 1623. ne bili še znali delati naših slavnoznanih klobas? To ni verjetno! Zató recimo rajši, da se je blagajničar v svojem računu le neokretno izrazil, in pustimo kranjskim klobasam njih kolikor mogoče častito starost.

Vkreber.

Vkreber stopal sem po cesti,
Žuborel je mirno vir,
Pa mi šepne val poreden:
»Le nazaj obrni tir!«

»Dasi ložja pot je tvoja,
Možno, val, mi ni s teboj;
Ti v dolí šumiš globoke,
A nasproten pot je moj.«

Occultus.

